

Save the Children

UK

Tony Booth i Mel Ainscow

INDEKS INKLUZIVNOSTI

Razvoj učenja i učešća u školama

Zenica, 2008.

Indeks inkluzivnosti: Razvoj učenja i učešća u školama

Naslov originala: Index for Inclusion: developing learning and participation in schools
Tony Booth i Mel Ainscow

obrada i produkcija za CSIE
Mark Vaughan

Copyright © 2002 CSIE

Izdavač originala: CSIE – Center for Studies on Inclusive Education
New Redland Building, Coldharbour Lane, Frenchay, Bristol BS16 1QU, UK.
Tel: +44 117 328 4007, www.csie.org.uk

Prvo izdanje: mart 2000.

Drugo, dopunjeno izdanje: septembar 2002.

Izdavač adaptiranog priručnika na bosanskom jeziku: Pedagoški zavod Zenica
Adaptirano za upotrebu u Bosni i Hercegovini:
Save the Children UK, program u Bosni i Hercegovini, mart 2008.

Lektor: Indira Osmić

Štampa: Štamparija Fojnica, Fojnica

Tiraž: 350

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

371.311.5: 376.1-056.26

BOOTH, Tony

Indeks inkluzivnosti: razvoj učenja i učešća u
školama / Tony Booth, Mel Ainscow.- Zenica:
Pedagoški zavod, 2008. – 102 str.: ilustr. / 30
cm

Prijevod djela: Index for inclusion: developing
learning and participation in schools. Na vrhu
nasl. str.: Save the Children, UK

ISBN 978-9958-9022-0-8

1. Ainscow, Mel

COBISS.BH-ID 16777734

SADRŽAJ:

I dio	4
Inkluzivni pristup razvoju škole	4
Dobro došli u Indeks inkluzivnosti.....	4
Ključni pojmovi: razvijanje jezika inkluzije.....	6
Okvir za procjenu: dimenzije i oblasti.....	10
Materijal za procjenu: pokazatelji i pitanja.....	13
Proces korištenja Indeksa	14
Indeks u upotrebi.....	15
Kakvim se rezultatima mogu nadati škole?	15
II dio.....	16
Proces korištenja Indeksa	16
Faza 1: Početak rada sa Indeksom.....	19
Faza 2: Procjena postojećeg stanja u školi.....	26
Faza 3: Kreiranje inkluzivnog školskog razvojnog plana	33
Faza 4: Provođenje prioriteta.....	35
Faza 5: Praćenje i procjena rada sa Indeksom	38
III Dio.....	41
Pokazatelji i tvrdnje	41
Lista pokazatelja	41
Pokazatelji sa pojašnjavajućim tvrdnjama	41
IV DIO	90
ZAKLJUČAK I UPITNICI.....	90
V dio	102
Dodatna literatura.....	102

I dio

Inkluzivni pristup razvoju škole

Dobro došli u Indeks inkluzivnosti

Indeks je sredstvo podrške inkluzivnom razvoju škola. To je sveobuhvatni dokument koji svakome može pomoći da utvrdi koji su naredni koraci u razvoju škole u kojoj radi. Ovi materijali osmišljeni su tako da se oslanjaju na korpus znanja i iskustava koja ljudi imaju u svom praktičnom radu. Oni predstavljaju podsticaj i podršku razvoju škole, bez obzira na mišljenje koliko je ona trenutno „inkluzivna“.

Inkluzija se najčešće povezuje sa učenicima ometenim u razvoju ili onima koji imaju „posebne obrazovne potrebe“. Međutim, u Indeksu se inkluzija odnosi na obrazovanje sve djece i mladih ljudi. Indeks nudi školama podsticajan i koristan proces samoprocjene i razvoja, koji počiva na mišljenjima zaposlenih, školske uprave, učenika, roditelja/staratelja, kao i drugih članova lokalne zajednice. On uključuje detaljno proučavanje načina na koje se mogu smanjiti prepreke za učenje i učešće svih učenika u školi.

Indeks nije nikakva dodatna inicijativa već način za unapređenje škola u skladu sa inkluzivnim vrijednostima. To nije alternativa za povećanje uspjeha, već da se do postignuća dođe na način koji će stvoriti odnose zasnovane na saradnji i unaprijediti sredinu za nastavu i učenje. Pridržavajući se vrijednosti i uvjeta za predavanje i učenje, Indeks može znatno pomoći trajnom napretku i unapređenju škola. Ovaj dokument podržava pristup učenju u kojem djeca i učenici aktivno učestvuju, povezujući ono što uče sa sopstvenim iskustvom. To je praktični dokument koji pokazuje šta inkluzija znači za sve vidove školskog života: u nastavničkim zbornicama, učionicama i školskom dvorištu.

Indeks je rezultat trogodišnjeg rada koji se odvijao uz pomoć tima nastavnika, roditelja, školskih uprava, istraživača i predstavnika organizacija za djecu ometenu u razvoju, koji imaju veliko iskustvo u podsticanju inkluzivnog razvoja škola. Prva verzija poslužila je kao pilot projekat u šest osnovnih i srednjih škola, a onda je izmijenjena verzija procijenjena detaljnim ispitivanjem akcionog programa u sedamnaest škola u okviru četiri lokalna ureda za obrazovanje (LEA) u Engleskoj. Škole su zaključile da im je materijal pomogao u prepoznavanju određenih pitanja na kojima treba raditi, a inače bi im možda promakla, i da to primijene u praksi. Također su dali prijedloge za eventualno unapređenje i poboljšanje materijala. Prva štampana verzija izašla je u martu 2000. i Ministarstvo za obrazovanje i zapošljavanje je podijelilo besplatne primjerke svim osnovnim, srednjim i specijalnim školama i LEA uredima u Engleskoj.

Indeks za inkluziju u Bosni i Hercegovini je pilotiran u 6 škola. U ovom izdanju integrisana su iskustva stečena pri provedbi Indeksa u BiH, uz prilagođavanje jezika Indeksa i sadržaja trenutnoj društveno-političkoj situaciji u BiH.

Upotreba Indeksa na različite načine

Nema „pravog“ načina za korištenje Indeksa. Dio II opisuje samo jedan od načina. On pretpostavlja da je Proces korištenja Indeksa počeo i da se vodi u okviru pojedinačnih škola. Međutim, mnoge škole su za početak rada sa Indeksom rado prihvatile podršku od nekoga ko već ima iskustvo u njegovom korištenju. U nekim oblastima grupe škola rade zajedno, ali i sa savjetnicima iz pedagoških zavoda, ministarstava obrazovanja, osobljem općinskih službi za socijalnu djelatnost, predstavnicima centara za socijalni rad itd. Oni su zaključili da im takva organizacija daje dodatni podsticaj za daljnji rad.

Dio II napisan je tako kao da je od samog početka namjera bila da se Indeks i rad na inkluziji povežu s postojećim procesom razvojnog planiranja. Neke škole počinju od manjih koraka, naprimjer, koristeći materijal za podizanje nivoa svijesti nastavnika i školske uprave o inkluziji. To kasnije može voditi detaljnijem radu na građenju inkluzivnog okruženja. Drugi koriste neke dijelove Indeksa za poboljšanje uvjeta i odnosa među nastavnicima u školi prije nego što se uopće usmjere na nastavu i učenje. Indeks su koristili i nastavnici za planiranje individualnog ili grupnog istraživanja u školi. Svaki način upotrebe je ispravan ukoliko unapređuje svijest o inkluziji i vodi ka većem učešću učenika u školskoj kulturi, nastavnom programu i zajednicama svoje škole.

Sadržaj Indeksa

Indeks čine četiri elementa:

Ključni pojmovi

- podržati razmišljanje o inkluzivnom razvoju škole

Okvir za procjenu: dimenzije i oblasti

- uobličiti pristup evaluaciji i razvoju škola

Materijal za procjenu: pokazatelji i pitanja

- omogućiti detaljan pregled i procjenu svih aspekata škole i pomoći da se odrede i provedu prioriteta za uvođenje promjene

Inkluzivni proces

- osigurati da proces procjene, planiranja promjena i provođenja planova u praksi sam po sebi bude inkluzivan

Ključni pojmovi: razvijanje jezika inkluzije

Ključni pojmovi Indeksa su „inkluzija“, „prepreke za učenje i učešće“, „resursi za podršku učenju i učešću“ i „podrška različitostima“. Ovi pojmovi predstavljaju suštinu razmišljanja i razgovora o razvoju inkluzivnog obrazovanja.

Inkluzija

Svako ima svoje viđenje jedne tako složene ideje kao što je inkluzija. Dimenzije, oblasti, pokazatelji i pitanja progresivno pružaju sve detaljniji uvid u tu ideju. Mnogi su zaključili da im je pojam inkluzije postao jasniji pošto su imali prilike da pregledaju ovaj materijal.

Neke ideje koje predstavljaju viđenje inkluzije u okviru Indeksa rezimirane su u Tabeli 1. Inkluzija podrazumijeva pozitivnu promjenu. To je jedan beskrajan proces stalnog porasta učenja i učešća svih učenika, ideal kojem škole mogu težiti, ali koji nikada nije u potpunosti ostvaren. Ali inkluzija postaje čim počne proces rasta učešća. Inkluzivna škola se trajno razvija i ide naprijed.

Tabela 1. Inkluzija u obrazovanju

Inkluzija u obrazovanju obuhvata:

- jednako uvažavanje svih učenika i zaposlenih;
- povećanje učešća učenika u kulturi škole, nastavnom planu i programu, školskoj zajednici i smanjenje njihovog isključivanja iz njih;
- promjena školske kulture, politike i prakse kako bi se odgovorilo na različitosti učenika u lokalnoj zajednici;
- smanjivanje prepreka za učenje i participaciju svih učenika, ne samo onih ometenih u razvoju ili sa posebnim obrazovnim potrebama;
- učenje iz pokušaja da se prevaziđu prepreke za pristup i učešće određenih učenika, kako bi se napravile promjene za dobrobit učenika na jednom širem planu;
- gledanje na različitosti među učenicima kao na resurse za podršku učenju, a ne probleme koji se moraju rješavati;
- priznavanje prava učenika na obrazovanje u lokalnoj zajednici;
- unapređenje škole za zaposlene i za učenike;
- isticanje uloge škole u izgradnji zajednice i razvijanju vrijednosti, kao i u povećanju postignuća u svim oblastima rada i života;
- njegovanje odnosa uzajamne podrške između škola i svih zajednica;
- prihvatanje da je inkluzija u obrazovanju jedan vid inkluzije u društvo.

Učešće znači učenje sa drugima i saradnja u iskustvima zajedničkog učenja. Ono zahtijeva aktivno angažovanje u učenju i iznošenje svog doživljaja obrazovanja. Uz to, učešće podrazumijeva da se svaki učenik primjećuje, prihvata i uvažava onakav kakav jeste.

Razvijanje inkluzije obuhvata smanjivanje svih pritisaka koji vode isključivanju, uključujući i „disciplinsko isključivanje“, zbog kršenja školskih pravila. To se odnosi na sve one privremene ili dugotrajnije pritiske koji stoje na putu potpunog učešća. Oni mogu biti rezultat teškoća koje neko ima u odnosima ili sa gradivom, ili osjećanja da vas niko ne uvažava. Inkluzija znači smanjivanje *svih* prepreka u obrazovanju za *sve* učenike.

Inkluzija počinje priznavanjem razlika između učenika. Izgradnja inkluzivnih pristupa nastavi i učenju poštuje takve razlike i zasniva se na njima. To može unijeti značajne promjene u ono što se dešava u učionici, nastavničkoj zbornici, školskom dvorištu, kao i odnose sa roditeljima/starateljima. Da bismo uključili bilo koje dijete ili mladog čovjeka u obrazovanje, moramo imati u vidu kompletnu ličnost. To se često može zapostaviti kada je inkluzija usmjerena samo na jedan aspekt učenika, kao što je neki njegov „nedostatak“, posebna potreba (naprimjer, da uči bosanski/srpski/hrvatski kao dopunski jezik). Pritisci koji vode isključivanju koje trpi dijete s poteškoćama u razvoju mogu biti prevashodno usmjereni na njegovo porijeklo ili do njih može doći zato što gradivo ne obuhvata njegova/njena interesovanja. Djeca kojima bosanski/srpski/hrvatski nije maternji jezik mogu imati osjećaj da su izmještena iz svoje kulture, ili su možda nedavno doživjela neku traumu. Ali mi ne smijemo razmišljati u stereotipima. Ponekad ta djeca imaju više zajedničkog, čak i kada su takve stvari u pitanju, sa onom djecom u školi kojoj je bosanski/srpski/hrvatski maternji jezik nego sa učenicima kojima nije.

Rad na prepoznavanju i smanjivanju teškoća za jednog učenika može biti koristan mnogim drugim učenicima čije učenje u početku nije posebno zabrinjavalo. Ovo je jedan od načina na koji razlike između učenika u interesovanjima, vještinama, znanjima, porijeklu, maternjem jeziku, sposobnostima ili nedostacima mogu biti resursi za podršku učenju.

Učenici se i dalje isključuju iz redovnog obrazovanja zato što imaju neki nedostatak ili je procijenjeno da imaju „intelektualne smetnje“. Odgovarajući zakoni, zakonske regulative i pravilnici koji regulišu inkluzivno obrazovanje i posebne obrazovne potrebe trebalo bi da onemogućie takva isključivanja. Takvi zakoni priznaju da je redovno obrazovanje ponekad „blokirano“ zbog „trivijalnih i neprikladnih“ razloga. Kada roditelji to žele, škole i obrazovane vlasti su obavezne po zakonu da učine sve što je u njihovoj moći da obezbijede da dijete s preprekom za učenje i učešće pohađa redovnu školu i da učestvuje u njenim aktivnostima. Međutim, time se ne postiže priznavanje prava djeteta na obrazovanje u lokalnoj redovnoj školi.

Inkluzija znači da škole pružaju podršku i budu podsticajne i za zaposlene i za učenike. Ona znači razvijanje zajednica koje podstiču i poštuju svoja ostvarenja. Ali inkluzija znači i razvijanje zajednice u jednom širem smislu. Škole mogu sarađivati sa drugim ustanovama i zajednicama kako bi unaprijedile obrazovne mogućnosti i socijalne uvjete u svojoj lokalnoj zajednici.

Prepreke za učenje i učešće

U Indeksu, „prepreke za učenje i učešće“ predstavljaju alternativu sintagmi „posebnih obrazovnih potreba“. Ideja da teškoće u obrazovanju mogu biti prevaziđene tako što će neka djeca biti identificirana kao djeca sa „posebnim obrazovnim potrebama“ prilično je manjkava. Ona stavlja etiketu koja može dovesti do smanjenih očekivanja, skrenuti pažnju sa teškoća koje su iskusili drugi učenici bez etikete i sa izvora teškoća koji leže u međuljudskim odnosima, kulturi, školskom programu, pristupu nastavi i učenju, školskoj organizaciji i politici. To doprinosi rasipanju napora koje škole ulažu da bi odgovorile na razlike među učenicima grupisanim u različite kategorije (kao, naprimjer: „sa posebnim obrazovnim potrebama“, „bosanski/srpski/hrvatski kao nematernji jezik“, „etničke manjine“, „nadareni i talentovani“).

Sintagma - prepreka za učenje i učešće - može se iskoristiti za usmjeravanje pažnje na ono što treba učiniti da bi se unaprijedilo obrazovanje za svako dijete. Učenici nailaze na teškoće kada se sretnu sa *preprekama za učenje i učešće*. Prepreke se mogu sresti u svakom vidu funkcioniranja škole, kao i zajednicama, i u lokalnoj i nacionalnoj politici. Prepreke također nastaju iz interakcije između učenika i onoga šta i kako uče.

Iako jezik „posebnih obrazovnih potreba“ može biti prepreka za razvoj inkluzivne prakse u školama, on ostaje dio kulturnog okvira i politike svih škola i utječe na razne aktivnosti. Koristi se u pisanim mišljenjima o „posebnim obrazovnim potrebama“, u prepoznavanju teškoća kod učenika u Pravilniku za rad sa djecom sa posebnim obrazovnim potrebama, u korištenju Individualnih obrazovnih planova i informacijama koje škola pruža radi razmatranja svojih troškova za „posebne obrazovne potrebe“.

Prelazak na drugačiji način razmišljanja o teškoćama u obrazovanju stvara jednu složenu situaciju, jer zbog određenih stvari moramo raditi s postojećim jezikom. Oni koji usvoje alternativne pojmove zaključuju da oni pomažu da se otvore nove mogućnosti za prepoznavanje i prevazilaženje teškoća u školama.

Resursi podrške učenju i učešću

Smanjivanje prepreka za učenje i učešće obuhvata pokretanje svih postojećih resursa koji postoje u školi i u okviru njenih zajednica. Uvijek postoji više resursa podrške učenju i učešću nego što se trenutno koriste u bilo kom okruženju. Resursi nisu samo novac. Kao i prepreke, i oni se mogu naći u svim aspektima školskog funkcioniranja: u učenicima, roditeljima/starateljima, zajednicama, nastavnicima; u promjenama školske kulture, politike i prakse. Resursi u samim učenicima, u njihovoj sposobnosti da usmjere sopstveno učenje i podrže jedni druge u učenju, znaju biti posebno neiskorišteni, isto kao i mogućnosti nastavnika da podrže i pomognu jedni drugima u profesionalnom razvoju. Postoji bogato saznanje u školama o tome šta sprečava učenje i učešće učenika, znanje koje nije do kraja iskorišteno. Indeks pomaže školama da iskoriste ovo znanje u cilju podsticanja školskog razvoja.

Tabela 2. daje grupu pitanja koja mogu biti korisna u razmišljanju o postojećem znanju o školskoj kulturi, politici i praksi.

Tabela 2. Osvrt na prepreke i resurse u školi

- Koje su prepreke za učenje i učešće?
- Ko se susreće s preprekama za učenje i učešće?
- Kako umanjiti prepreke za učenje i učešće?
- Koji su dostupni resursi za prevazilaženje prepreka za učenje i učešće?
- Kako mogu mobilizirati dodatne resurse podrške učenju i učešću?

Podrška različitostima

Kada se smatra da su poteškoće izazvane „posebnim obrazovnim potrebama“ djece i mladih ljudi, prirodno je pomisliti da bi podrška u angažovanju dodatnih ljudi bila da rade sa određenim pojedincima. Indeks gleda na pojam „podrške“ u mnogo širem smislu podrazumijevajući pod time *sve aktivnosti koje povećavaju sposobnost škole da odgovori na različitosti prisutne među učenicima*. Pružanje podrške pojedincima je samo dio pokušaja da se poveća učešće svih učenika. Podrška se pruža i kada nastavnik planira čas imajući u vidu sve učenike, prihvatajući njihove različite polazne osnove, iskustva i načine učenja, ili kada učenici pomažu jedni drugima u radu na času ili u učenju. Kada su nastavne aktivnosti tako osmišljene da podržavaju učešće svih učenika, potreba za individualnom podrškom se smanjuje. Isto tako, iskustvo individualne podrške može voditi ka povećanju aktivnog, nezavisnog učenja, kao što može doprinijeti poboljšanju nastave za širu grupu učenika. Podrška je dio cjelokupnog nastavnog procesa i uključeno je kompletno osoblje u školi.

Socijalni model obrazovnih teškoća i ometenosti

Upotreba sintagme „prepreke za učenje i učešće“ za teškoće sa kojima se učenik suočava, umjesto sintagme „posebne obrazovne potrebe“ dio je socijalnog modela obrazovnih teškoća i ometenosti. Nasuprot njemu je medicinski model u kojem se teškoće u učenju vide kao posljedica individualnog nedostataka ili ometenosti djeteta. Prema socijalnom modelu, prepreke za učenje i učešće mogu postojati u prirodi ambijenta ili proizilaziti iz međusobnog odnosa učenika i njihovog okruženja: ljudi, školske politike, institucije, kulture, socijalnih i ekonomskih uvjeta koji utječu na njihov život.

Razne vrste ometenosti su prepreka za učešće u nastavi i aktivnostima za učenike sa oštećenjima ili hroničnim oboljenjima. One mogu nastati u okruženju ili kombinacijom diskriminatornih stavova, postupaka, kulture, politike i zvanične prakse kada su u pitanju oštećenja, bol ili hronične bolesti. Ometenost se može definirati kao dugoročno „ograničenje fizičke, intelektualne ili senzorne funkcije“. Budući da škole ne mogu mnogo učiniti da riješe problem smetnje, one mogu znatno da smanje ometenost koju proizvode diskriminatorni stavovi i postupci i institucionalne prepreke.

Institucionalna diskriminacija

Institucionalna diskriminacija je ukorijenjena u samoj kulturi i utječe na način doživljavanja drugih ljudi i reagovanja na njih, uključujući i to kako se biraju ljudi za neko zaposlenje. Institucionalna diskriminacija je mnogo prisutnija nego rasizam. Ona uključuje načine na koje institucije mogu da diskriminiraju ljude zbog njihovog spola, ometenosti, socijalnog porijekla, nacionalnosti, seksualne opredijeljenosti. To jeste prepreka za učešće, i u oblasti obrazovanja može spriječiti učenje. Budući da je ljudima mnogo poznatija priča o rasizmu ili seksizmu nego o ometenosti, nisu svjesni koliko ljudi i institucija učestvuje u stvaranju ometenosti. Rasizmi, seksizmi, snobizmi, homofobije i ometenosti imaju zajednički korijen u netoleranciji prema različitostima i zloupotrebi moći da bi se stvorile i podržale nejednakosti. Razvoj inkluzivnih škola može uvesti ljude u bolan proces preispitivanja sopstvenih diskriminatornih stavova i ponašanja.

Okvir za procjenu: dimenzije i oblasti

Inkluzija i isključivanje izučavaju se preko tri međusobno povezane dimenzije unapređenja škole: stvaranje inkluzivne kulture, kreiranje inkluzivne politike i razvijanje inkluzivne prakse (vidi sliku 3). Ove dimenzije su izabrane da usmjeravaju razmišljanje o promjeni škole. Iskustva sa Indeksom ukazuju na to da se one smatraju, u vrlo širokom smislu, važnim elementima za pravljenje planova razvoja škole.

Slika 3. Tri dimenzije Indeksa

Ove dimenzije su neophodne za razvoj inkluzije u školi. Svaki plan za promjenu škole mora voditi računa o sve tri dimenzije zajedno. Međutim, dimenzija „stvaranje inkluzivne kulture“ stavljena je namjerno u osnovu trougla. Dugo se nije posvećivalo dovoljno pažnje mogućnostima koje imaju školske kulture da pomognu ili uspore razvojne planove za nastavu i učenje. Oni se, ipak, nalaze u središtu unapređenja škole. Razvoj zajedničkih inkluzivnih vrijednosti i odnosa uzajamne saradnje može dovesti do promjena u ostalim

dimenzijama. Novi zaposleni i učenici mogu podržati i provesti promjenu politike i prakse upravo putem inkluzivne kulture škole.

Svaka dimenzija je podijeljena na dvije oblasti, kako bi se dalje usmjerila pažnja na ono što je neophodno uraditi da bi se unaprijedilo učenje i učešće u školi. Dimenzije i oblasti prikazane su u Tabeli 4. Zajedno, one čine *okvir za procjenu* potreban za izradu školskog razvojnog plana i mogu se koristiti kao zasebne stavke u tom planu. Uz ovakav okvir, škole mogu pratiti svoj razvoj u svakoj od spomenutih oblasti.

Tabela 4. Dimenzije i oblasti Indeksa

DIMENZIJA A Stvaranje inkluzivne kulture

Oblast A.1 Izgradnja zajednice

Oblast A.2 Uspostavljanje inkluzivnih vrijednosti

Ova dimenzija vodi stvaranju sigurne, podsticajne zajednice, koja prihvata i saraduje, u kojoj se svako uvažava, i koja je temelj za najviša ostvarenja svih članova zajednice. Ona razvija zajedničke inkluzivne vrijednosti koje se prenose svim novim zaposlenima, učenicima, roditeljima/starateljima i članovima školske uprave. Principi i vrijednosti inkluzivne školske kulture usmjeravaju odlučivanje o školskoj politici i o svakom trenutku prakse u učionicama, tako da školski razvoj postane kontinuiran proces.

DIMNEZIJA B Kreiranje inkluzivne politike

Oblast B.1 Stvoriti školu za sve

Oblast B.2 Organiziranje podrške različitostima

Ova dimenzija obezbjeđuje da inkluzija prožima sve školske planove. Školska politika ohrabruje učešće učenika i osoblja u školi od trenutka njihovog dolaska u školu, dopire do svih učenika u lokalnoj zajednici i umanjuje pritiske koji vode isključivanju pojedinaca. Cjelokupna politika podrazumijeva jasne strategije za promjene. Podrškom se smatraju sve aktivnosti koje povećavaju sposobnost škole da odgovori na različitosti među učenicima. Svi oblici podrške razvijeni su prema inkluzivnim principima i objedinjeni u zajedničkom razvojnom okviru.

DIMENZIJA C Razvoj inkluzivne prakse

Oblast C.1 Organiziranje učenja

Oblast C.2 Mobilizacija resursa

Ova dimenzija razvija školsku praksu koja odražava inkluzivnu kulturu i politiku škole. Časovi su osmišljeni imajući u vidu različitosti među učenicima. Učenici se podstiču da aktivno učestvuju u svim aspektima svog obrazovanja, koje se oslanja na njihovo znanje i iskustvo van škole. Osoblje u školi identificira materijalne resurse, resurse u sebi i svojim kolegama, učenicima, roditeljima/starateljima i u lokalnim zajednicama, koji mogu mobilizirati i iskoristiti za podršku učenju i učešću.

Materijal za procjenu: pokazatelji i pitanja

Svaka oblast sadrži između 5 i 11 pokazatelja inkluzije. To su iskazi koji pokazuju aspiracije s kojima se može uporediti postojeće stanje kako bi se utvrdio prioritet za razvoj. Svaki predstavlja važan aspekt školskog funkcioniranja, mada se nekada važnost neke teme (naprimjer, nacionalnost, spol ili smetnja) vidi po tome što je raspoređena u svim pokazateljima zajedno.

Značenje svakog pokazatelja inkluzije razjašnjeno je nizom pitanja. Pitanja koja prate svaki pokazatelj pomažu da se odredi njegovo značenje na način koji omogućava školama da ga detaljno prouče. Ona podstiču i navode na razmišljanja o određenom pokazatelju inkluzije otkrivaju postojeća znanja i iskustva o školi. Pored toga, ova pitanja izoštravaju procjenu postojećeg stanja u školi, obezbjeđuju dodatne ideje za planiranje daljnjeg razvoja i služe kao kriterij za praćenje i procjenu napredovanja. Događa se često da tek kada se ljudi detaljno pozabave pitanjima, shvate, zapravo, praktičan značaj Indeksa. Na kraju svake grupe pitanja nalazi se poziv za nova pitanja. Očekuje se da zaposleni u svakoj školi naprave svoju verziju pokazatelja, prilagođavajući i mijenjajući postojeća pitanja i dodajući svoja.

Neki pokazatelji i pitanja odnose se na stvari za koje su zajedno odgovorne škole i lokalne društvene zajednice, kao, naprimjer, pristup školskoj zgradi, mišljenja o „posebnim obrazovnim potrebama“ i politika prijema u škole. Nadamo se da će škole i obrazovne vlasti raditi konstruktivno zajedno kako bi napravili i utvrdili građevinske planove, proceduru za razvojne izvještaje i prijemnu politiku koje će podstaći da svi učenici iz lokalne zajednice učestvuju u radu svoje škole i njenim aktivnostima.

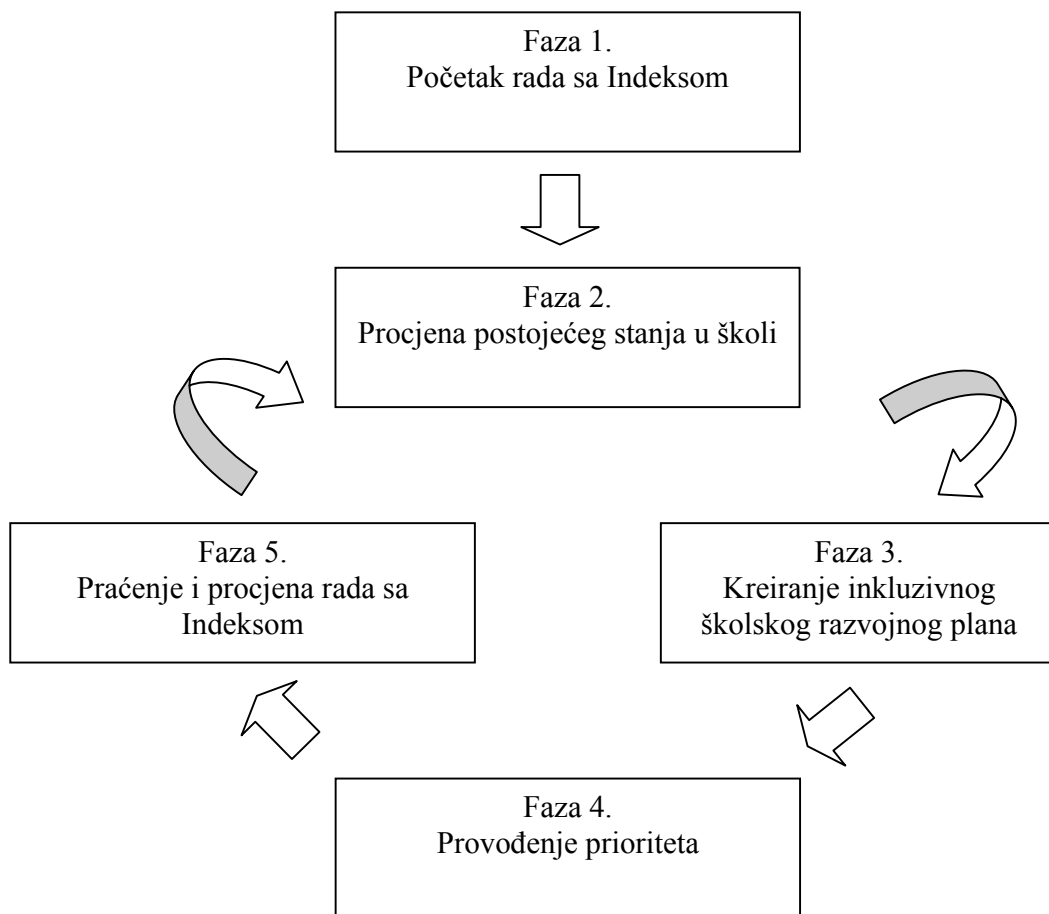
U nekim školama osoblje i školska uprava mogu odlučiti da se ne bave svim pokazateljima inkluzije, nego da se usmjere prema pokazateljima koji predstavljaju najveće prepreke za učenje i učešće učenika. Očekuje se da škole odgovore na različite načine i prilagode ove materijale sopstvenim uvjetima. Međutim, prilagođavanje pokazatelja ne treba prihvatiti ako se ono predlaže samo zato što neki pokazatelj ili pitanje nameće neprijatno preispitivanje stavova i prakse.

U nekim školama se pokazatelji i pitanja možda neće primijeniti zbog karaktera škole. Škole koje pohađaju samo učenici jednog spola i škole vjerske orijentacije nisu ustrojene tako da uključe sve učenike iz svoje lokalne zajednice. Pored toga, zaposleni u tim školama često žele da planiraju inkluzivni razvoj svojih škola i možda žele da prilagode pokazatelje i pitanja tako da odgovaraju njihovim ciljevima. Oni podliježu istim uvjetima za inkluzivne promjene kao i druge škole. Kada je Indeks prvi put štampan, niko nije pretpostavljao da će se koristiti za podsticanje razvoja specijalnih škola. Međutim, nekoliko specijalnih škola ga je koristilo da bi otkrilo ograničenja za učešće učenika i osoblja u školama.

Proces korištenja Indeksa

Proces korištenja Indeksa može sam po sebi doprinijeti razvoju inkluzije. Podrazumijeva se zajednička, detaljna procjena samih sebe, koja donosi na svjetlo dana iskustvo svih onih koji su povezani sa školom. Ovdje se ne radi o procjeni nečijih kompetencija, već o nalaženju načina da se podrži razvoj škole i profesionalni razvoj. Verzija ovog procesa detaljno je opisana u II dijelu. Može se prikazati kao ciklus školskog razvojnog planiranja, uz jednu dodatnu fazu u prvoj godini, „Početak rada s Indeksom“, u kojoj se koordinaciona grupa upoznaje sa materijalima i načinima na koji se mogu koristiti (vidi Tabelu 5.).

Tabela 5. Indeks i ciklus školskog razvojnog planiranja

Međutim, školski razvoj ne treba posmatrati kao mehanički proces. On proizilazi podjednako iz povezivanja vrijednosti, emocija i aktivnosti, kao i iz pažljivog promišljanja, analize i planiranja. U njemu je jednako prisutno i srce i um.

Indeks u upotrebi

Upotreba Indeksa u pilot školama u BiH dovela je do kreiranja različitih programa usmjerenih ka povećanju učešća i učenja djece u obrazovnom procesu. Škole su identificirale potrebu za provođenjem terenskih istraživanja u lokalnoj zajednici o temi „djeca koja nisu upisana u školu“, stvaranjem kompenzacionih programa za doedukaciju djece kao odgovor na slabije rezultate dopunske nastave, razvoj individualiziranih nastavnih programa i individualnih pristupa, provođenjem edukacije roditelja o ciljevima osnovnoškolskog obrazovanja itd. Razvijeni programi prvenstveno su ovisili o identificiranim preprekama za učenje i učešće, koje škole, lokalne zajednice i društvena sredina djeteta nisu uopće percipirale kao prepreke, i o osobama koje su uključene u proces provedbe Indeksa.

Pripremljene su verzije Indeksa na arapskom, kineskom (za upotrebu u Hong Kongu), finskom, francuskom, njemačkom, hindiju, mađarskom, malteškom, norveškom, portugalskom, rumunskom, španskom i švedskom jeziku. Verzija na engleskom jeziku koristi se u Australiji, Kanadi, Južnoj Africi i SAD. Međunarodni tim stručnjaka uz podršku UNESCO razmatra kako napraviti verzije Indeksa za ekonomski siromašne oblasti južnih zemalja.

Kakvim se rezultatima mogu nadati škole?

Kaže se da je inkluzija „kamen temeljac“ državne politike obrazovanja. Međutim, mnogi nastavnici dižu svoj glas i kažu da se moraju mnogo truditi i naporno raditi kako bi u zakonima i politici obrazovanja smanjili pritiske koji vode isključivanju, i koji u podsticanju konkurencije među školama mogu dovesti do nedovoljno širokog sagledavanja uspjeha koji su učenici postigli. Mnoge prepreke za učenje i učešće leže u okruženjima nad kojima škole nemaju gotovo nikakvu kontrolu. Najsnažnije prepreke za uspjeh povezane su sa siromaštvom i stresom koje ono stvara. Ipak, škole mogu da se mijenjaju i mijenjaju se. One radikalno utječu na obrazovna iskustva učenika i osoblja u školama tako što razvijaju kulturu u kojoj se svako poštuje i u kojoj školska politika i praksa podstiču sve učenike da se uključe u obrazovanje, sarađuju s drugima i ostvaruju visoke rezultate. Mnoge škole, koje rade u različitim uvjetima, smatraju da im je Indeks pomogao jer im je omogućio da preuzmu izvjestan stepen kontrole nad vlastitim inkluzivnim razvojem: analizirajući svoj rad, određujući prioritete za promjenu i provodeći ih u praksi.

II dio

Proces korištenja Indeksa

pregled

faza 1 Početak rada s Indeksom

faza 2 Procjena postojećeg stanja u školi

faza 3 Kreiranje inkluzivnog školskog razvojnog plana

faza 4 Provođenje prioriteta

faza 5 Praćenje i procjena rada sa Indeksom

II Dio

Proces korištenja Indeksa

Pregled

Proces korištenja Indeksa počinje edukacijom. Na ovaj način podstiče se škola u cjelini da postane vlasnik procesa koji se odvija. Ako unapređenje škole treba da dobije podršku, ono mora biti u rukama svih učesnika u radu, osoblja, školske uprave, roditelja/staratelja učenika i mora biti integrisano u školsku kulturu.

Faze u procesu korištenja Indeksa prikazane su u Tabeli 6. (a detaljno su opisane na narednim stranicama). Da bi se Indeks integrisao u školski razvojni ciklus, faze 1, 2 i 3 moraju biti završene na vrijeme kako bi se utvrđeni prioriteti unijeli u školski razvojni plan za narednu godinu.

Tabela 6. Proces korištenja Indeksa

***faza 1* Proces korištenja Indeksa (jedno tromjesečje)**

Obrazovanje koordinacione grupe
Pregled pristupa školskom razvoju
Podizanje nivoa svijesti o Indeksu
Istraživanje postojećih znanja korištenjem ključnih pojmova i okvira Indeksa
Produbljivanje istraživanja uz pomoć pokazatelja i pitanja
Priprema rada sa drugim grupama

***faza 2* Procjena postojećeg stanja u školi (jedno polugodište)**

Istraživanja postojećih znanja osoblja u školi i školske uprave
Istraživanje postojećih znanja učenika
Istraživanje postojećih znanja roditelja/staratelja i članova lokalne zajednice
Utvrđivanje prioriteta za razvoj

***faza 3* Kreiranje inkluzivnog školskog razvojnog plana**

Uvođenje okvira Indeksa u školski razvojni plan
Uvođenje prioriteta u školski razvojni plan

***faza 4* Provođenje prioriteta (kontinuirani proces)**

Provođenje utvrđenih prioriteta u praksi
Održavanje razvoja
Bilježenje napredovanja

***faza 5* Praćenje i procjena rada sa Indeksom (kontinuirani proces)**

Procjena razvoja
Procjena rada sa Indeksom
Nastavljanje procesa korištenja Indeksa

Jedna škola je opisala prvu godinu rada sa Indeksom kao uskakanje u igru preskakanja konopca, pokušavajući da uklopi proces korištenja Indeksa sa fazama postojećeg školskog razvojnog ciklusa. Škole se razlikuju po načinu planiranja školskog razvoja. Neke imaju trogodišnji a neke petogodišnji plan. Neke prave detaljan plan za narednu godinu, dok druge prave detaljne programe samo za naredno polugodište.

Indeks ne znači samo pažljivo, korak po korak planirani, detaljni proces izdvajanja i provođenja prioriteta važnih za promjene. Razvoj u školama uvijek je mnogo složeniji i haotičniji od toga. Činjenica da se Indeks bavi promjenama vrijednosti može podstaknuti osoblje u školama i učenike da unesu izmjene u kulturu, politiku i praksu što je daleko nepredvidljivije nego rad na bilo kojem posebno izdvojenom prioritetu. To može zahtijevati velike promjene u načinu na koji kompletno osoblje u školama međusobno surađuje i radi ili manje promjene u načinu na koji neki određeni član osoblja radi sa djecom.

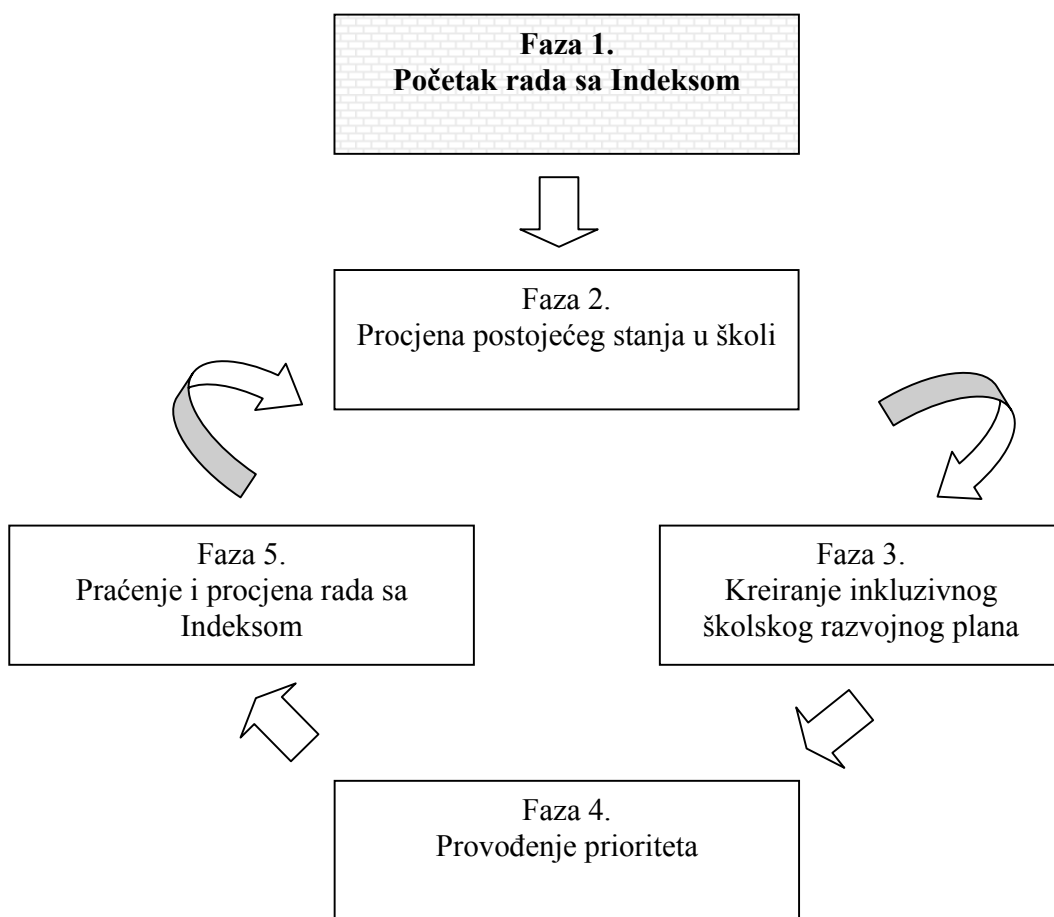
U toku rada i istraživanja školske kulture, politike i prakse, mogu se otkriti nove mogućnosti za inkluzivni razvoj, koje u početku nisu bile uočljive. Osoblje u školi može otkriti da škola nije, u nekim aspektima, onoliko inkluzivna kao što se u početku mislilo. Ovo se može dovesti u ravnotežu otkrivanjem novih izvora podrške u osoblju, školi i upravi, učenicima, roditeljima/starateljima i lokalnoj zajednici.

Mada škole mogu koristiti Indeks radeći samostalno i za sebe, mnoge od njih rado prihvataju pomoć i podršku sa strane, posebno u prvim fazama procesa. Radionice sa ključnim osobama u školi, koje bi vodile osobe koje već imaju iskustvo sa Indeksom, mogu biti velika pomoć kod pokretanja stvari.

Faza 1: Početak rada sa Indeksom

(jedno tromjesečje)

- Obrazovanje koordinacionog tima
- Pregled pristupa školskom razvoju
- Podizanje nivoa svijesti o Indeksu
- Istraživanje postojećih znanja korištenjem ključnih pojmova i okvira za procjenu
- Produblјivanje istraživanja uz pomoć pokazatelja i pitanja
- Priprema rada s drugim grupama

Prva faza Indeksa započinje obrazovanjem koordinacionog tima, koji predstavlja školu. Tim procjenjuje pristup školskom razvoju i povezuje rad Indeksa sa postojećom organizacijom. Članovi tima podižu nivo svijesti o Indeksu unutar škole, informiraju se o materijalima i pripremaju ih za korištenje u procjeni škole sa nastavnim osobljem, školskom upravom, roditeljima/starateljima i učenicima. Ova faza bi trebalo da se završi u toku jednog tromjesečja.

Ovu fazu čini niz od 12 aktivnosti koje treba da strukturiraju i pomognu rad koordinacionog tima. Prije pristupanja ovim aktivnostima, podrazumijevamo da članovi tima pročitaju I dio Indeksa. Svaka aktivnost treba da ima jasno ograničen vremenski okvir i da se izvodi u podgrupama od najviše četiri člana. Ove aktivnosti mogu se koristiti i na radionicama za nastavnike i ostalo osoblje u školi kako bi se upoznali s materijalima i odlučili kako ih koristiti.

Obrazovanje koordinacionog tima

Ako Indeks treba da pomogne školski razvoj, moraju biti uključeni direktor i rukovodeće osoblje u školi. Važno je da koordinacioni tim odražava spolni i nacionalni sastav škole, a treba uključivati predstavnike roditelja/staratelja, učenika, školske uprave, nenastavnog osoblja, lokalnih vlasti, pedagoških zavoda, ministarstava obrazovanja, nevladinih organizacija, centara za socijalni rad, lokalnih biznismena i sl. U toku rada mogu se, po potrebi, uključivati novi ljudi. Veličina i sastav koordinacionog tima mogu biti različiti, a zavisit će od veličine i strukture škole. U velikoj školi svaka dobna grupa može imati svoj tim za planiranje, povezan sa centralnom grupom.

Školama se savjetuje da prave fotokopije svih materijala koji će se koristiti u školi. Svaki član koordinacionog tima treba da ima svoj primjerak materijala, da svako može bilježiti svoja zapažanja, dodatne pokazatelje i pitanja, bilješke sa konsultacija s drugima iz škole i teze za prezentacije.

Uključivanje kritičkog prijatelja

Koordinacioni timovi često su uključivali u svoj rad tzv. „kritičkog prijatelja“ pošto su zaključile da im može znatno pomoći. To bi trebalo da bude neko izvan škole, ko dovoljno dobro poznaje školu, ko može istovremeno pružiti podršku ali i podsticaj za razmišljanje u drugim pravcima i ko je posvećen provođenju ovog procesa do njegovog konačnog ostvarenja. Ta osoba bi trebalo da uživa povjerenje škole i koordinacionog tima i da poštuje delikatnu prirodu razgovora u koje će biti uključena. To može biti neko ko je već upoznat sa Indeksom, ko može pomoći u detaljnom istraživanju škole i provođenju analize mišljenja i stavova zaposlenih, školske uprave, roditelja/staratelja i učenika.

Osobe koje su obično angažovane kao kritički prijatelji su nastavnici iz drugih škola, prosvjetni savjetnici, psiholozi, pedagozi ili članovi institucija višeg obrazovanja. Osnovne i srednje škole se putem Indeksa bliže povezuju tako što se osoblje iz jedne škole izabere da bude kritički prijatelj u drugoj.

Pomoć kritičkog prijatelja može biti u tome da obezbijedi da škola ne izbjegava osjetljive i problematične teme. Međutim, svi članovi tima moraju biti voljni da pažljivo traže od kolega i podstiču ih da iznose dokaze i podršku za svoja mišljenja i zaključke o školi.

Obezbijediti inkluzivan rad

Koordinacioni tim mora postati model inkluzivne prakse u školi, promovirajući saradnju, obezbjeđujući da svi budu pažljivo saslušani, bez obzira na spol, porijeklo ili status i da niko ne dominira u razgovorima. Članovi tima moraju njegovati međusobno povjerenje i osjećanje da se u timu može govoriti slobodno, u povjerenju. Svaki član tima treba da ponudi svoje mišljenje na način koji podstiče dijalog i diskusiju. Različiti stavovi i viđenja su dobrodošli, jer oni podstiču šire i sveobuhvatnije razmišljanje grupe u cjelini.

Procjena pristupa školskom razvojnom planu

Rad s Indeksom pruža mogućnost da se procijeni način na koji se u školi odvija proces razvoja. Škole se u značajnoj mjeri razlikuju po svom pristupu razvojnom planiranju. Neke uključuju veliki broj ljudi koji zajedno rade na relativno sistematičan način (kao što je slučaj u procesu koji je ovdje opisan). U drugim školama pisani dokumenti su proizvod rada malog broja ljudi nastali kao odgovor na zahtjeve nadzornika. Indeks može biti koristan bez obzira na ove razlike u pristupu planiranju.

Vjerovatno je da postoji veliki broj različitih školskih razvojnih aktivnosti, pored onih definiranih zvaničnim razvojnim planom. One mogu biti osmišljene u samoj školi ili uvedene kao odgovor na nacionalne i lokalne inicijative. U okviru procesa korištenja Indeksa može se provjeriti da li postoje preklapanja u postojećim aktivnostima kako bi se unaprijedila njihova koordinacija, a postojeća znanja do kojih je došla jedna grupa učinila dostupnim svima u školi.

Aktivnost 1 Procjena školskog razvojnog plana (predloženo trajanje: 1 sat)

Članovi tima mogu koristiti sljedeća pitanja da strukturiraju procjenu pristupa školskom razvojnom planiranju.

- Kako je napravljen školski razvojni plan?
- Šta je sadržaj plana?
- Kako se primjenjuje?
- Koje se još razvojne aktivnosti odvijaju u školi?
- Kako se one usklađuju?
- Kako se mogu unaprijediti proces planiranja i sadržaj plana?

Podizanje nivoa svijesti o Indeksu

Prije nego se donesu bilo kakve posebne odluke u vezi sa školskim planiranjem važno je da članovi šire školske zajednice budu upoznati sa Indeksom. Na sastanak o podizanju nivoa svijesti može se pozvati osoba izvan škole, možda iz lokalne zajednice, koja je već radila sa Indeksom ili ga može voditi član školskog osoblja (kao, naprimjer, predsjedavajući koordinacionog tima), ko je već upoznat s Indeksom i njegovim

materijalom. Ovakav sastanak može dovesti do toga da koordinacioni tim unese neke dodatne izmjene u svoj sastav.

Istraživanje postojećeg znanja korištenjem ključnih pojmova i okvira Indeksa

Članovi koordinacionog tima treba da razviju zajedničko stanovište o Indeksu prije nego ga predstave drugima. Mogu početi tako što će podijeliti postojeće znanje korištenjem ključnih pojmova Indeksa i njegovih okvira za procjenu prije nego pređu na dodatne oblasti na kojima će raditi pomoću pokazatelja i pitanja. Aktivnosti 2, 3 i 4 mogu pomoći u istraživanju postojećeg znanja korištenjem ključnih pojmova i okvira Indeksa, što se može uraditi na jednom sastanku ili nekoliko sastanaka u nizu. Tim treba imati u vidu da u ovom periodu sve ideje o razvoju trebaju imati samo status prijedloga, dok se ne razmotre sva stanovišta u školi.

Aktivnost 2 Šta je inkluzija? (30 minuta)

Članovi tima treba da razmijene svoja stanovišta o inkluziji:

- Do koje mjere smatraju da je inkluzija povezana s „djecom sa posebnim obrazovnim potrebama“?
- U kojoj mjeri se inkluzija poistovjećuje sa učenicima čije se ponašanje smatra problematičnim?
- Da li su pitanja vezana za pristup i kvalitet obrazovanja romske djece također dio inkluzije?

Kao pomoć, tim može koristiti Tabelu 1, Inkluzija u obrazovanju. Ideje u toj tabeli rezimiraju pristup inkluziji koji je razvijen u okviru Indeksa, i svaki element bi po redu trebalo ukratko prodiskutirati. S obzirom na postojeće iskustvo, ne preporučuje se pretjerano zadržavanje na ovoj aktivnosti u ovoj fazi. Malo je vjerovatno da se u ovoj fazi svi slože u pogledu svakog viđenja inkluzije u Indeksu. Potrebna je saglasnost da se taj proces odnosi na sve učenike koji se susreću s preprekama za učenje i učešće iz bilo kojeg razloga i da podrazumijeva promjene u školskoj kulturi, politici i praksi. Ova opća saglasnost je važna jer rješavanje dubljih razlika u viđenjima inkluzije može uzeti previše vremena. Ljudi koji su koristili Indeks primijetili su da se njihovo stanovište mijenjalo i razvijalo tokom samog rada na inkluziji.

Aktivnost 3 Prepreke i resursi (20 minuta)

Koordinacioni tim bi trebao imati u vidu opis dimenzija i oblasti, prikazanih u Tabeli 4. Ove teze mogu poslužiti kao struktura za razmišljanje o preprekama i resursima za njihovo prevazilaženje pošto one daju odgovor na sljedeća pitanja:

- Koje prepreke za učenje i učešće postoje u kulturi, politici i praksi naše škole?
- Ko se suočava s preprekama za učenje i učešće u školi?
- Koji se dodatni resursi mogu pokrenuti za podršku i pomoć učenju i učešću kao i razvoju kulture, politike i prakse škole?

Aktivnost 4 Šta je podrška? (20 minuta)

Pojam podrške u širem smislu predstavljen je u I dijelu kao „sve aktivnosti koje povećavaju kapacitete škole da odgovori na različitosti među učenicima“. Koordinacioni tim može razmotriti sljedeća pitanja:

- Koje se aktivnosti u školi računaju kao podrška?
- Kakve su posljedice ove definicije podrške na rad školskog osoblja?
- Kakve su posljedice ove definicije podrške na koordinaciju procesa korištenja Indeksa?

Produbljivanje ispitivanja korištenjem pokazatelja i pitanja

Koordinacioni tim se mora upoznati sa pokazateljima, pitanjima i načinom na koji se oni mogu upotrijebiti da se ispita školska kultura, politika i praksa. Upotreba pokazatelja i pitanja zasniva se na postojećem znanju pri čemu se podstiče detaljna analiza škole i usmjerava pažnja na teme koje ranije možda nisu bile razmatrane.

Aktivnost 5 Upotreba pokazatelja za utvrđivanje trenutno važnih pitanja (25 minuta)

Svrha ove aktivnosti je da se utvrde važna pitanja koja se moraju detaljnije ispitati. Lista pokazatelja nalazi se u prilogu ovog materijala. Važna pitanja mogu se analizirati uz pomoć priloženih upitnika (Upitnik 1) ili uz pomoć kartica sa ispisanim pokazateljima (jedna kartica – jedan pokazatelj). Upitnike može popunjavati svaki član grupe posebno, a zatim se odgovori upoređuju kako bi se prodiskutirale razlike. Umjesto toga, tim može da sortira kartice s pokazateljima u četiri grupe, prema tome koliko tačno svaki iskaz opisuje njihovu školu. Moguća su četiri odgovora, odnosno kategorije za razvrstavanje kartica: „u potpunosti se slažem“, „donekle se slažem“, „ne slažem se“, „treba mi više informacija“. Prilikom sortiranja karte treba da se stave na gomile sa istim obilježjem. „Treba mi više informacija“ se bira kada je značenje pokazatelja nejasno ili nema dovoljno informacija da se donese odluka. Značenje pojedinačnih pokazatelja može biti dodatno razjašnjeno tako što ćete ih naći u III dijelu i pogledati pitanja koja se odnose na njih.

Na kraju upitnika predviđen je prostor za upisivanje pet prioriteta za razvoj prema mišljenju svakog člana tima. Upitnik ili sortiranje usmjeravaju pažnju na sve aspekte funkcioniranja škole *tako da se mogu prepoznati prioritete*. Ako se upitnici koriste s drugima, ne smijemo zaboraviti da treba proučiti i uporediti prioritete, a ne kompletne upitnike. Detaljne analize upitnika, popunjavanje, izrada tabela i grafikona, nedopustivo je oduzimanje vremena i može usporiti početak rada na razvoju. Tim treba da razmijeni i prodiskutira svoje prijedloge prioriteta.

Ova aktivnost također pruža mogućnost za razmišljanje o tome koliko je korisna upotreba upitnika. Svi pokazatelji su napisani tako da slaganje s njima sugerira pozitivnu procjenu škole. To može podstaknuti ljude da prikažu svoju školu inkluzivnijom nego što ona zapravo jeste. Članovi tima moraju stalno imati na umu ovu mogućnost i tražiti jedni od drugih da se stavovi i mišljenja obrazlože i dokazima potkrijepe.

Aktivnost 6 Razgovor o iznesenim obrazloženjima (20 minuta)

Tim treba da se složi oko jednog pokazatelja za koji misli da ga škola dobro provodi, i jednog za koji misle da bi se na njemu trebalo raditi. U oba slučaja treba pružiti obrazloženja i dokaze za svoje stavove, uzimajući u obzir sljedeće:

- Do koje mjere se slažu sa ovim pokazateljem?
- Kakav dokaz postoji u korist takvog mišljenja o tom pokazatelju?
- Kakav dokaz postoji da drugi pokazatelji, u okviru iste ili druge dimenzije, potkrepljuju ovo mišljenje?
- Koje bi dodatne informacije mogle biti korisne?

Aktivnost 7 Povezivanje pokazatelja i pitanja: kultura, politika i praksa (35 minuta)

Prilikom upotrebe ovih materijala za procjenu pokazatelje bi uvijek trebalo povezati sa pitanjima koja određuju njihovo značenje. U parovima, članovi tima bi trebalo da izaberu po jedan pokazatelj iz svake dimenzije na kojem bi se trebalo raditi i po jedan za koji misle da ga škola uspješno primjenjuje. Ovo bi trebalo da uključi i pokazatelje iz aktivnosti 6. Zatim, parovi treba da prouče pitanja za svaki pokazatelj. Iako su, iz stilskih razloga, pitanja formulirana sa da/ne odgovorima, treba ih shvatiti kao da su formulirana u smislu „do koje mjere....“. Na njih se može odgovoriti na isti način kao i kod pokazatelja: „u potpunosti se slažem“, „donekle se slažem“, „ne slažem se“, „treba mi više informacija“.

Izabrane pokazatelje i njihova pitanja treba proučiti, imajući u vidu sljedeće:

- Koliko su pitanja odgovarajuća?
- Koja pitanja bi trebalo dodati?
- Koje nove oblasti razvoja predlažu ta pitanja?

Ljude treba podstaći da se što aktivnije bave pitanjima, mijenjajući ih i dodajući nova kako bi bila relevantna za date uvjete u kojima živi i radi njihova škola.

Aktivnost 8 Pregled svih pokazatelja i pitanja (1 sat)

Ova aktivnost može se obavljati između sastanaka. Članovi koordinacionog tima treba da rade pojedinačno, čitajući sve pokazatelje i pitanja. Svrha je da se upoznaju sa materijalima, a ne da izvedu potpuno istraživanje stanja u školi. Trebalo bi da odgovore na svako pitanje, bilježeći svoja zapažanja o postavljenim problemima i dodajući, gdje ima osnova, nova pitanja. Zatim bi trebalo da u timu razmijene svoja iskustva. Ponekad određena pitanja sugeriraju neki aspekt škole koji se može lako promijeniti, dok druga mogu pokrenuti razmišljanja o dubljim, opsežnijim promjenama koje je potrebno napraviti.

Aktivnost 9 Biranje prioriteta i planiranje intervencija (30 minuta)

Kada se izabere prioritet za jednu dimenziju, jasno je da su neophodne razvojne promjene i u drugim dimenzijama koje bi ih podržale. Naprimjer, ako se razvijanje strategije protiv

nasilja u školi usvoji kao prioritet za razvoj u okviru dimenzije B, trebalo bi ga povezati s pokazateljima za međuljudske odnose u okviru dimenzije A.

Grupa bi trebala izabrati pokazatelj na kojem bi trebala raditi i razmotriti sljedeće:

- Koje promjene treba napraviti u drugim dimenzijama da bi se obezbijedila podrška za razvoj odabranog pokazatelja?
- Kako se pitanja mogu iskoristiti za daljnje ispitivanje odabranog pokazatelja?
- Kako se može pomoći razvoj i rad na odabranom pokazatelju?

Aktivnost 10 Upotreba Zaključka (20 minuta)

U IV dijelu nalazi se Zaključak tako da grupa može zabilježiti svoje prioritete za razvoj. Razvojne promjene mogu biti potrebne u svakoj dimenziji i oblasti definirane Indeksom, kako bi svaka imala odgovarajuću podršku. Prioriteti mogu biti formulirani u vidu jednog ili grupe pokazatelja, jednog ili grupe pitanja ili teme koja je važna za školu, a nije pokrivena pokazateljima i pitanjima iz Indeksa.

Aktivnost 11 Rezimiranje rada tima (20 minuta)

Članovi grupe mogu se osvrnuti na to u kojoj je mjeri njihovo istraživanje pokazatelja i pitanja doprinijelo proširenju znanja o kulturi, politici i praksi u školi, a koje su istraživali u okviru aktivnosti 2, 3 i 4. Ova pitanja mogu im pomoći u tome:

- Šta je urađeno u školi da se prevaziđu prepreke za učenje i učešće?
- Na čemu treba još raditi?
- Šta zahtijeva daljnja istraživanja?
- Koje nove inicijative su potrebne?

Aktivnost 12 Otkrivanje i prevazilaženje prepreka za korištenje Indeksa (20 minuta)

Nakon detaljnog pregledanja materijala tim može imati ideje o tome kako Indeks na najbolji način uvesti u školu i na kakve probleme se tom prilikom može naići. Treba razmotriti sljedeća pitanja:

- Na koje prepreke može naići uvođenje Indeksa u školu?
- Kako te prepreke prevazići?
- Koji je najbolji način za predstavljanje Indeksa?

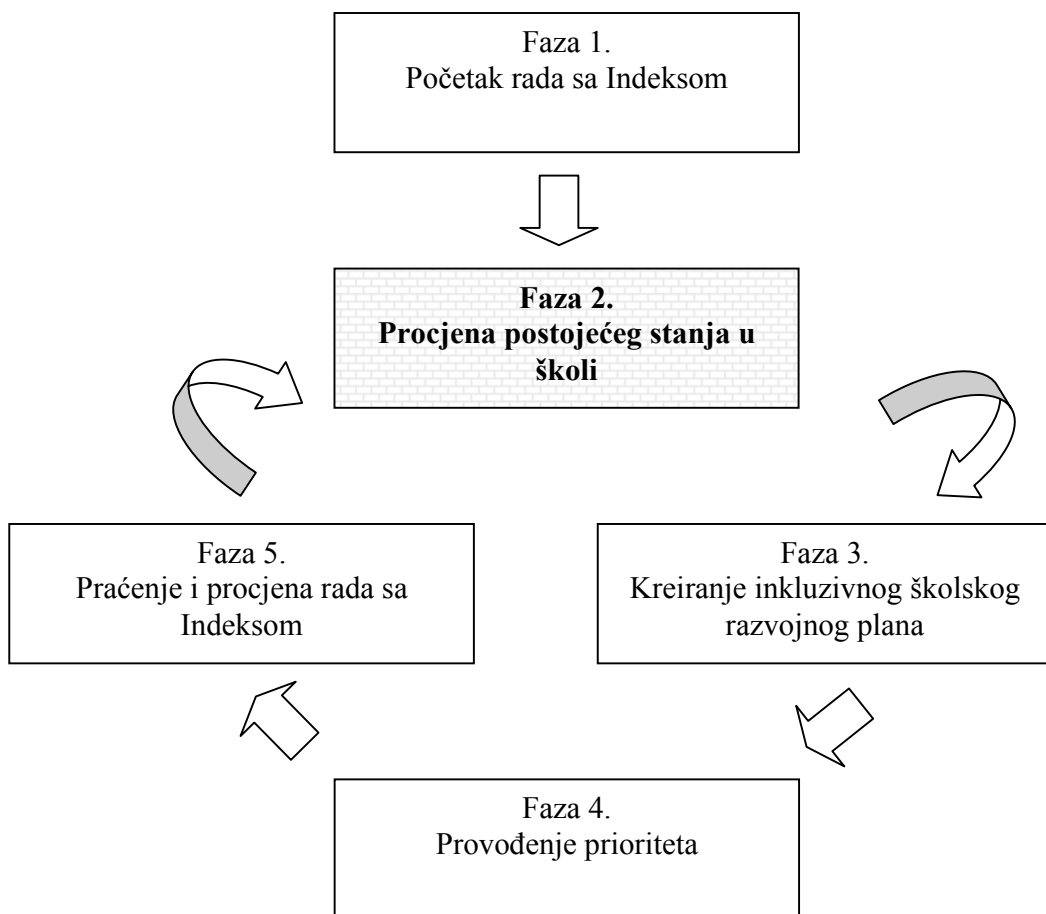
Priprema rada s drugim grupama

Koordinacioni tim mora pročitati i prodiskutirati uputstva za faze 2, 3 i 4 prije početka rada s drugim grupama.

Faza 2: Procjena postojećeg stanja u školi

(jedno polugodište)

- Istraživanja znanja nastavnog osoblja i školske uprave
- Istraživanje znanja učenika
- Istraživanje znanja roditelja/staratelja i članova lokalne zajednice
- Utvrđivanje prioriteta za razvoj

Koordinacioni tim koristi svoja znanja o radu s Indeksom da bi radio s drugima iz škole, školskom upravom, roditeljima/starateljima i drugim bitnim članovima zajednice. Tim razmatra rezultate ovih konsultacija i inicira sva daljnja istraživanja neophodna da se upotpuni ispitivanje koje provodi. Zatim se usaglašavaju oko prioriteta za razvoj sa ostalim školskim osobljem.

Ova faza, kao i cjelokupan rad sa Indeksom, razlikovat će se od škole do škole. Koordinacioni tim treba da prosudi koji je najbolji način da se proces provede u datim uvjetima škole.

Istraživanje znanja školskog osoblja i školske uprave

Tim prati korake iz faze 1, tj. prikuplja postojeće znanje korištenjem ključnih pojmova i okvira Indeksa, a zatim ih obrađuje koristeći pokazatelje i pitanja radi utvrđivanja prioriteta za razvoj.

Kako će se odvijati proces prikupljanja informacija o školi ovisi o veličini škole i socioekonomskoj situaciji djece koja tu školu pohađaju. U velikim školama je možda nepraktično raditi s kompletnim školskim osobljem zajedno, osim kada je u pitanju sastanak posvećen podizanju nivoa svijesti o Indeksu. Rad na procesu može se voditi u grupama s jedne godine, s članom koordinacionog tima, koji će biti u vezi sa svima. Različite grupe treba da se sastaju kako bi razmotrile različite grupe pitanja.

Sva stanovišta izražena tokom konsultacija treba koristiti kao priliku za raspravu i daljnje istraživanje. Možda će biti potrebno organizirati razne mogućnosti koje će omogućiti ljudima da učestvuju u sakupljanju informacija tako da i oni koji ne vole govoriti pred grupom ili nisu mogli prisustvovati sastancima mogu iznijeti svoja mišljenja. Naprimjer, koordinacioni tim može držati odvojene razgovore sa članovima školskog odbora, iskusnim i manje iskusnim nastavnicima, ili mogu podstaknuti da svako posebno dostavi svoje odgovore na pokazatelje i pitanja.

Dan za usavršavanje školskog osoblja

Dan za usavršavanje osoblja škole, kada školsko osoblje i školska uprava rade zajedno, jedan je od načina da se započne proces prikupljanja informacija. Ako se dobro organizira, školsko osoblje će osjetiti svu dobrobit tog inkluzivnog iskustva, i bit će podstaknuti da promoviraju inkluziju u školi. Jedan primjer programa dat je u Tabeli 7. koja odražava aktivnosti iz faze 1. Tom prilikom moguće je uključiti podršku izvan škole ili raditi u saradnji s drugom školom koja je već započela proces rada sa Indeksom.

Prije dana za usavršavanje, potrebno je odabrati i prilagoditi aktivnosti koje će se organizirati. Neophodno je donijeti odluke o tome kako će se ispitivati pokazatelji i da li je potrebno umnožiti upitnike koji se odnose na pokazatelje. Potrebno je zabilježiti stanovišta koja iznesu različite grupe i prikupiti zaključke.

Na osnovu svog iskustva u radu s materijalima, koordinacioni tim će procijeniti koliko vremena treba grupama da obave iste aktivnosti. On također treba da pomaže ljudima da se snađu u tim aktivnostima i da se usredsrede na njih.

Kad se upoznaju s materijalima, mnogi ljudi imaju utisak da ih je previše, misleći da se od njih očekuje da sve u školi promijene odmah i sad. Neophodno je naglasiti da je svrha procjene zapravo izbor prioriteta za razvoj, a ne uvođenje sveobuhvatnih promjena odjednom.

**Tabela 7. Dan za usavršavanje školskog osoblja:
istraživanje učenja i učešća u školi**

9.30-10.00 h	Predstavljanje Indeksa (kompletno osoblje)
10.00-11.00 h	Rad sa ključnim pojmovima i okvirom za procjenu u cilju razmjene postojećeg znanja <i>Aktivnost 3</i> (rad u malim grupama)
11.00-11.30 h	<i>pauza za kafu</i>
11.30-12.30 h	Rad sa pokazateljima <i>Aktivnosti 5 i 6</i> (rad u malim grupama)
12.30-13.30 h	<i>pauza za ručak</i>
13.30-14.30 h	Rad sa pokazateljima i pitanjima <i>Aktivnosti 7 i započinjanje 8 – da se nastavi narednih dana</i> (rad u malim grupama)
14.30-15.30 h	Razmjena ideja o oblastima razvoja i daljnjem istraživanju <i>Aktivnosti 9 i 10</i> (najprije u malim grupama, zatim svi zajedno)
15.30-15.45 h	Naredni koraci u procesu (vodi koordinacioni tim)
15.45 h	<i>pauza za kafu</i>

Prijedlozi oblasti za razvoj i daljnje istraživanje

U principu, kada ljudi počnu rad s pokazateljima i pitanjima, osjećaju da mogu prepoznati posebne oblasti za koje misle da ih treba razvijati. Neke oblasti mogu biti označene za daljnje istraživanje i prije nego se donese konačna odluka. Vjerovatno će biti tema, oko kojih je postignuta opća saglasnost, za koje osoblje smatra da im treba odmah posvetiti pažnju. Međutim, neki prioriteti će se pojaviti tek kada se povežu informacije prikupljene iz različitih grupa i poslije nastavka i završetka konsultacija.

Planiranje narednih koraka

Na kraju Dana za usavršavanje školskog osoblja predsjedavajući koordinacionog tima treba da ukaže na naredne korake, šta će biti učinjeno sa prikupljenim informacijama i izraženim mišljenjima. Koordinacioni tim treba da završi prikupljanje informacija i da ih obradi. Mogu se identificirati oblasti iz kojih treba prikupiti dodatne informacije od učenika, roditelja/staratelja ili drugih članova lokalne zajednice. Grupa mora napraviti plan kako da prikupi mišljenja onih koji nisu mogli prisustvovati Danu.

Istraživanje znanja učenika

Škole koje koriste Indeks došle su do zaključka da konsultacije sa učenicima mogu biti od izuzetnog značaja za otkrivanje prepreka i resursa. Prikupljanje informacija o školi korištenjem Indeksa može se uvrstiti u školski plan i program.

Svi učenici u školi trebali bi imati priliku da na neki način daju svoj doprinos, mada će samo neki od njih biti uključeni u detaljniju diskusiju. Upitnici mogu biti korisni za prikupljanje informacija od učenika, a posebno kada se koriste u grupi za pokretanje diskusije. U IV dijelu data je pojednostavljena i skraćena verzija pokazatelja, kojima škola može dodati neka pitanja specifična za njene uvjete. Ona treba da obuhvate gledišta koja, po mišljenju osoblja, imaju učenici koje treba testirati (kao, naprimjer, njihovo mišljenje o učenju drugih jezika osim bosanskog/srpskog/hrvatskog ili o opasnostima na igralištu). Dio IV sadrži upitnike koji su korišteni u osnovnim školama.

Učenicima će možda trebati pomoć da odgovore na pitanja. Sa mladom djecom je najbolje organizirati grupni rad, čitati pitanja i pružiti pomoć onima koji imaju teškoća sa razumijevanjem jezika, instrukcijom ili pisanjem svojih prioriteta. Učenike treba ohrabriti da daju iskrene odgovore, a ne odgovore koji bi zadovoljili nastavnike ili druge učenike.

Istraživanje znanja roditelja/staratelja i drugih članova lokalne zajednice

Konsultacije s roditeljima/starateljima i drugim članovima lokalne zajednice mogu pomoći unapređenju komunikacije između škole i porodica. Kao za učenike, i za roditelje/staratelje se može sačiniti upitnik na osnovu skraćene liste pokazatelja s dodatkom posebnih pitanja. Jedan primjer takvog upitnika za roditelje/staratelje, koje je koristila škola, dat je u IV dijelu. Upitnik se može napraviti uz pomoć roditelja koji je član školske uprave, koji može da pomogne i u organizaciji konsultantskih grupa za roditelje/staratelje. Roditelji mogu pomoći u prijevodu upitnika na druge jezike (nr. romski) za one roditelje koji ne razumiju bosanski/srpski/hrvatski jezik. Koordinacioni tim se može sastati s roditeljima izvan škole ako bi posjećenost bila veća u drugačijem okruženju. U ovom slučaju važno je obezbijediti različite načine na koje roditelji mogu izraziti svoja mišljenja i stavove o školi.

Grupe mogu početi rad razmatranjem sljedećih pitanja:

- Šta bi pomoglo da se unaprijedi učenje vašeg djeteta/djece u ovoj školi?
- Šta bi moglo da se uradi da vaše dijete bude zadovoljnije u ovoj školi?
- Šta biste vi najviše voljeli da promijenite u vezi sa školom?

Upitnik se može koristiti kao uvod u diskusiju, ili za prikupljanje informacija od roditelja koji nisu mogli prisustvovati sastanku.

Na sličan način trebalo bi razmotriti kako prikupiti informacije od drugih značajnih grupa lokalne zajednice u čijem se okruženju nalazi škola. Učenici možda ne odražavaju sastav u tom kraju, sa gledišta etničke pripadnosti, ometenosti ili društvenog položaja. Mišljenja svih članova zajednice mogu pomoći školi u naporima da u njenoj sredini budu zastupljeni svi i da tako predstavljaju svoju zajednicu u cijelosti.

Utvrdjivanje prioriteta za razvoj

Šta se može promijeniti u školskoj kulturi, politici i praksi da se podstakne porast učenja i učešća?

Analiza mišljenja i obrazloženja

Da bi izdvojio sveobuhvatne prioritete razvoja, koordinacioni tim treba da ispita i analizira prioritete za razvoj koje su odabrali svi s kojima je razgovor vođen. Ovaj zadatak bi trebalo podijeliti unutar tima, jer može zahtijevati dosta posla, naročito u velikim školama. Možda bi trebalo izabrati kritičkog prijatelja zato što može pomoći u ovom procesu. Škole su konsultovale razne druge ljude, recimo kolege sa viših škola, psihologe i univerzitetske profesore. Budući da konsultacije traju neko vrijeme, moguće je obraditi mišljenja svih grupa u hodu, dok se prikupljaju. Na početku bi trebalo razdvojiti informacije prikupljene od učenika, roditelja/staratelja, školskog osoblja i članova školske uprave. Na taj način mogu se uočiti i razmotriti razlike u gledištima. Važno je pogledati mišljenja podgrupa školskog osoblja kao na primjer nastavnika razredne nastave, prirodne grupe predmeta, društvene grupe predmeta ili umjetničkih predmeta.

Prikupljanje daljnjih informacija

Moguće je da će koordinacioni tim morati prikupiti i dodatne informacije prije nego donese konačne odluke o prioritetima. Tokom konsultacija mogu se pojaviti neke teme za čije će objašnjenje biti potrebne dodatne informacije. Naprimjer, možda će biti potrebno analizirati broj izostanaka i završne ocjene učenika različitog spola ili etničke pripadnosti. Dodatne informacije mogu se dobiti tokom procesa konsultacija kada jedna grupa izdvoji pitanja koja treba da se upute nekoj drugoj grupi. Naprimjer, novom školskom osoblju može se postaviti pitanje koje se direktno odnosi na uspjeh njihovog uklapanja u rad.

Prikupljanje dodatnih informacija može se pretvoriti u rad na razvoju. Naprimjer, procjenjivanje prioriteta u vezi s dimenzijom C može dovesti do toga da nastavnici međusobno prate i razmatraju svoju praksu kako bi došli do novih ideja za unapređenje nastave i učenja, a to samo po sebi vodi ka većoj saradnji i poboljšanju u nastavi.

Izdvajanje liste prioriteta

Izdvajanje prioriteta nije jednostavno stvar biranja tema najčešće spominjanih tokom konsultacija. Koordinacioni tim mora biti siguran da mišljenja manje uključenih grupa ne budu zapostavljena i naročito da mišljenja učenika i roditelja/staratelja budu zastupljena na konačnoj listi. Izdvojeni prioriteti će se u velikoj meri razlikovati s obzirom na obim, vrijeme i sredstva potrebna za njihovo provođenje. U konačnoj listi trebalo bi da budu zastupljeni kratkoročni i dugoročni prioriteti.

Okvir za procjenu koji sadrži dimenzije i oblasti (tabela 8) može pomoći u izvođenju ove faze. Članovi tima treba da obrate pažnju na posljedice odabranih prioriteta u jednoj dimenziji za rad u drugim dimenzijama. Mora se voditi računa da sve oblasti budu pokrivene nekim od odabranih prioriteta. Većina prioriteta zahtijevat će mobilizaciju resursa. Prioriteti u nekim oblastima Indeksa možda su već identificirani u prethodnim školskim razvojnim planovima. Kada koordinacioni tim sačini konačnu listu prijedloga prioriteta, trebalo bi o njima još jednom prodiskutirati sa ostalim školskim osobljem i članovima školske uprave.

Tabela 8. Rezimiranje prioriteta za razvoj

DIMENZIJA A Stvaranje inkluzivne kulture

Izgradnja zajednice

Uspostavljanje inkluzivnih vrijednosti

DIMENZIJA B Kreiranje inkluzivne politike

Razvijanje škole za sve

Organiziranje podrške različitostima

DIMENZIJA C Razvoj inkluzivne prakse

Organiziranje učenja

Mobilizacija resursa

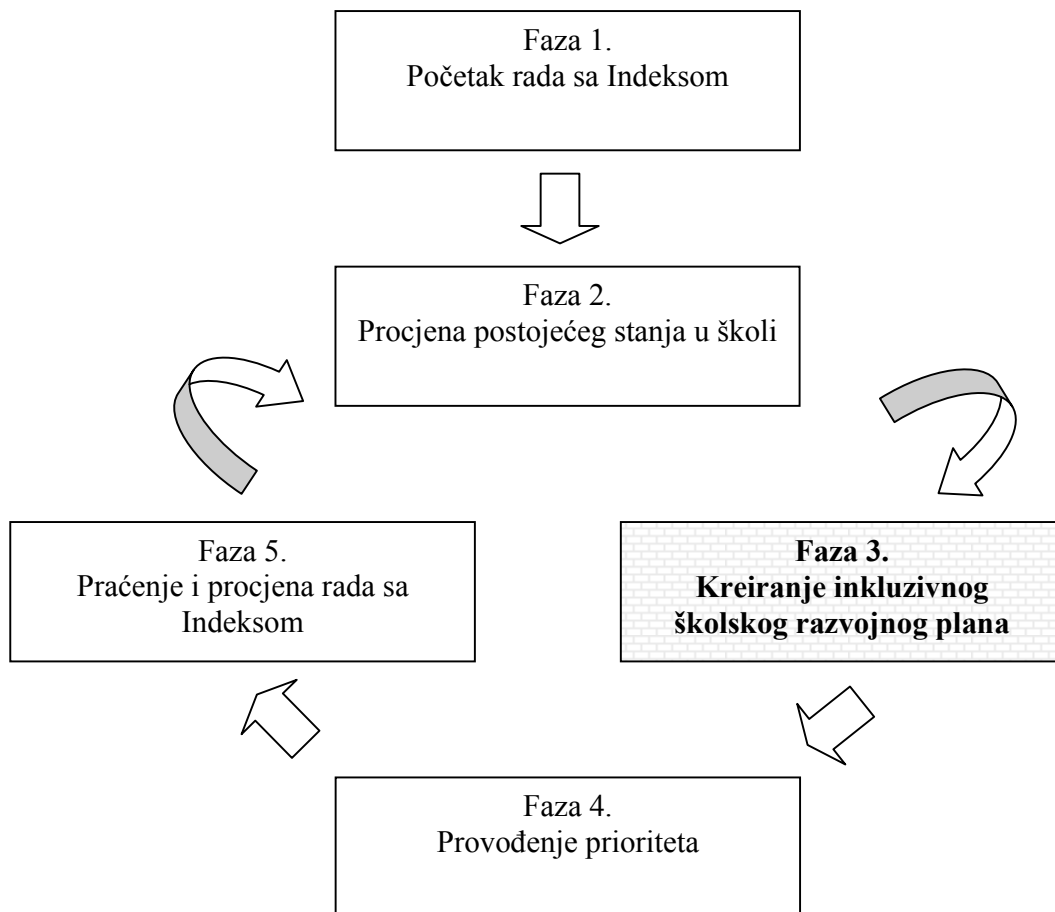
U Tabeli 9 dati su neki primjeri prioriteta utvrđeni u toku procesa korištenja Indeksa.

Tabela 9. Prioriteti škole utvrđeni u toku procesa korištenja Indeksa

- Uvođenje običaja priređivanja dočeka novih učenika i školskog osoblja i obilježavanje njihovog dolaska
- Održavanje aktivnosti za usavršavanje školskog osoblja kako bi osmišljeni časovi mogli što bolje odgovoriti različitostima među učenicima
- Poboljšanje svih vidova pristupa školi za učenike i odrasle sa ometenošću
- Promoviranje pozitivnih stavova prema etničkim razlikama u nastavi i na panoima
- Objedinjavanje svih oblika podrške u školi
- Organiziranje zajedničkih obuka za školsko osoblje
- Razvijanje zajedničkog učenja među učenicima
- Izmjena pravila protiv nasilnog ponašanja u školi
- Unapređenje procesa prijema i uklapanja za nove učenike
- Povećanje učešća učenika u odlučivanju o školskoj politici
- Poboljšanje komunikacije između škole i roditelja/staratelja
- Poboljšanje ugleda škole u lokalnim zajednicama

Faza 3: Kreiranje inkluzivnog školskog razvojnog plana

- Uvođenje okvira Indeksa u školski razvojni plan
- Uvođenje prioriteta u školski razvojni plan

U trećoj fazi procesa korištenja Indeksa, u kojoj će možda biti potrebno održati niz sastanaka sa usko određenim ciljem, članovi tima za školsko razvojno planiranje rade reviziju školskog razvojnog plana. Tim odlučuje u kojoj mjeri će plan biti izmijenjen u svjetlu rada sa Indeksom. Prioriteti dogovoreni sa školskim osobljem na kraju druge faze unose se u školski razvojni plan.

Uvođenje okvira Indeksa u školski razvojni plan

Da bi prioriteti, koje je utvrdio koordinacioni tim, bili uneseni u školski razvojni plan i provedeni, od tog trenutka koordinacioni tim treba da postane i tim za školsko razvojno planiranje. Tim treba odlučiti da li je rad sa Indeksom jedna od niza aktivnosti u njihovom razvojnom planu ili će cijeli plan biti oblikovan prema okviru koji daje Indeks.

Uvođenje prioriteta u školski razvojni plan

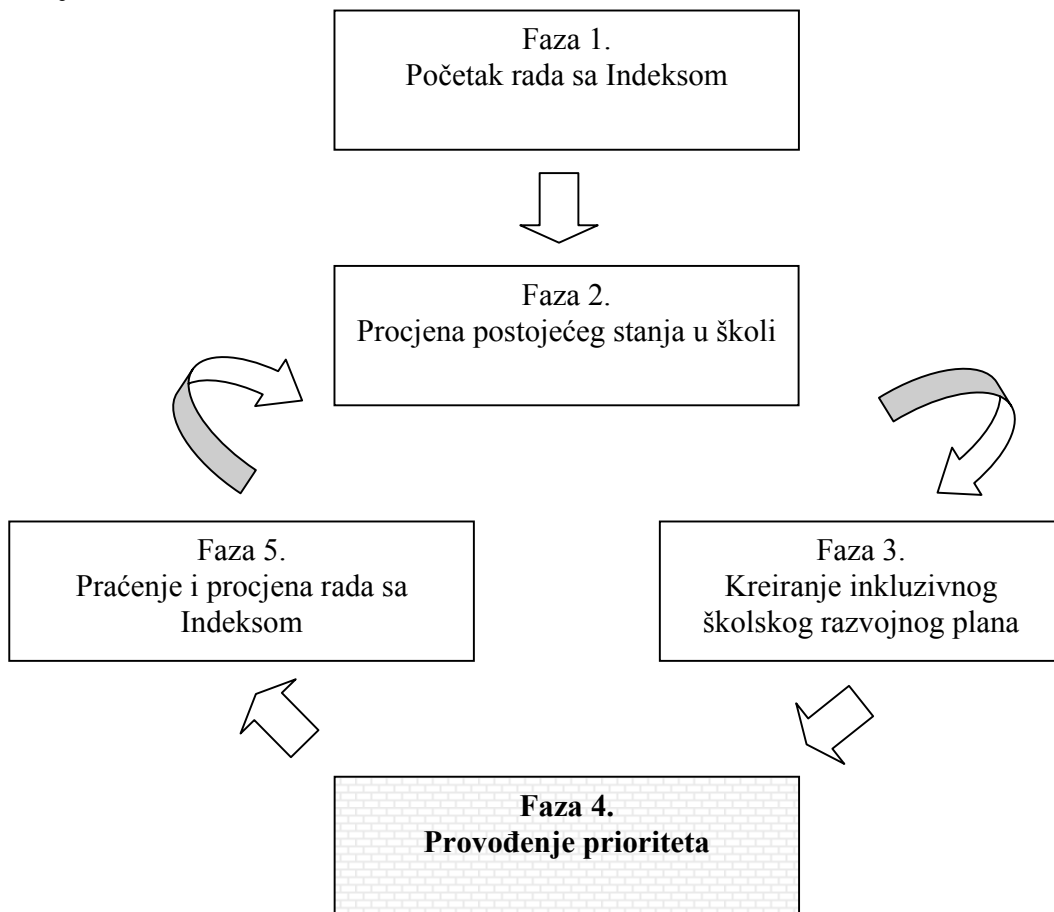
Tim za školsko razvojno planiranje ima listu dogovorenih prioriteta za razvoj do kojih se došlo u drugoj fazi, koje treba uklopiti u okvir školskog razvojnog plana. Ovo zahtijeva da svaki prioritet bude detaljno analiziran u pogledu vremena potrebnog za njegovo ostvarivanje, resursa i utjecaja koji će imati na razvoj školskog osoblja. Odgovornost za provjeru napretka svakog prioriteta trebalo bi da preuzme jedan član tima za planiranje, ali odgovornost za rad na razvoju treba da bude široko podijeljena da bi promjene provodile u praksi. Potrebno je da budu razvijeni kriteriji za procjenu provođenja prioriteta. Pitanja iz Indeksa mogu biti korisna osnova za definiranje ovih kriterija. Ona se mogu izvući iz pokazatelja koji predstavljaju posebno problematične oblasti i mogu se dopuniti pitanjima iz pokazatelja u istoj ili u drugim dimenzijama koje će podržati razvoj u izabranoj oblasti.

Grupa treba u svom planu da razmotri postojeće prioritete, kako oni doprinose inkluzivnom razvoju škole i da izvrši sve potrebne izmjene.

Faza 4: Provođenje prioriteta

(kontinuiran proces)

- Provođenje utvrđenih prioriteta u praksi
- Održavanje razvoja
- Bilježenje napredovanja
-

Četvrta faza Indeksa podrazumijeva primjenu prioriteta u praksi. Ovo može zahijevati detaljnije istraživanje u okviru škole i postati oblik akcionog istraživanja. Saradnja, dobra komunikacija i opća posvećenost inkluzivnim vrijednostima predstavljaju podršku razvoju. Razvoj se procjenjuje prema kriterijima definiranim školskim razvojnim planom, a nakon tromjesečja pravi se izvještaj o napretku. Ova faza je kontinuirana i nema vremenskog ograničenja.

Provođenje utvrđenih prioriteta

Ovih nekoliko primjera ilustrira kako škola može podržavati razvoj. U jednoj školi nastavnici su odlučili da je koordinacija podrške jedan od prioriteta. Pošto nije postojalo zajedničko planiranje među nastavnicima iz različitih oblasti, oni su odlučili da ispituju postojeću situaciju radeći zajedno. U toku šest nedjelja posmatrali su rad jedni drugih, a zatim se sastali da prodiskutiraju svoja zapažanja i mogućnosti za bližu saradnju. Odlučili su da razgovaraju i sa učenicima koje su posmatrali o njihovom iskustvu podrške kako bi razumjeli i njihovu perspektivu. Svoje nalaze uobličili su u opće preporuke o podršci za školsku politiku.

U drugom primjeru, jedna osnovna škola je prikupila podatke od učenika i roditelja/staratelja da nasilno ponašanje u školi predstavlja ozbiljan problem. Tim za školsko razvojno planiranje odlučio je da iskoristi pitanja u okviru pokazatelja B.2.9 „Nasilno ponašanje je smanjeno“ kao okvir za detaljno ispitivanje o stavovima i iskustvima sa nasilnim ponašanjem. Posebno su se usmjerili na sljedeća pitanja:

- Da li školsko osoblje, roditelji/staratelji, učenici dijele ista shvatanja o tome šta je nasilno ponašanje?
- Da li se prijetnja prekidom prijateljstva smatra izvorom nasilnog ponašanja?
- Da li postoji jasan propis o nasilnom ponašanju koji precizno definiše šta jeste, a šta nije nasilje u školi?
- Da li je jezik školskih propisa razumljiv školskom osoblju, roditeljima/starateljima, učenicima?
- Da li škola raspolaze osobama oba spola koje može pozvati i koje mogu pružiti podršku dječacima i djevojčicama kada je u pitanju nasilno ponašanje?
- Da li učenici znaju kome da se obrate ako su žrtve nasilnog ponašanja?
- Da li su učenici uključeni u strategije za sprečavanje i smanjivanje nasilnog ponašanja?
- Da li postoje jasni zapisnici o slučajevima nasilja?
- Da li je nasilno ponašanje smanjeno?

Kada su ispitali obim i prirodu problema, nastojali su da postupe na nekoliko načina. Na časovima maternjeg jezika uključili su čitanje tekstova, diskusiju i pisanje radova o nasilju i nasilnom ponašanju. Ustanovljen je forum u okviru kojeg su učenici mogli doprinijeti razvoju strategija za sprečavanje i smanjenje nasilja. Doneseni su novi propisi protiv nasilnog ponašanja, na jeziku razumljivom svim učenicima, a zatim objavljeni na velikom broju mjesta. Detaljni zapisnici slučajeva nasilja pomogli su da se ustanove obrasci ponašanja kod nekih učenika. Procjenjivali su smanjivanje nasilnog ponašanja kroz ponovljena istraživanja i diskusije, koristeći pitanja iz Indeksa, sa dodatkom nekih njihovih koja su uzimala u obzir ono što su otkrili tokom istraživanja.

Održavanje razvoja

Tokom faze primjene i provođenja prioriteta neophodno je održati pažnju i učešće svih članova. Ovo može zahtijevati posebne napore, jer se usljed duboko ukorijenjenih uvjerenja i vrijednosti može pojaviti otpor kod nekih članova školske zajednice. U okviru provođenja određenih prioriteta u praksi ne bi trebalo zapostaviti rad na generalnom mijenjanju školske kulture. Aktivnosti usmjerene na stvaranje inkluzivne kulture mogu trajati godinama. Ali, zauzvrat, takve promjene mogu održati posvećenost i učešće školskog i upravnog osoblja, učenika i roditelja/staratelja u stvaranju detaljnih promjena u školskoj politici i praksi. U školi zasnovanoj na saradnji školsko osoblje će se moći osloniti na stručnost i procjenu kolega i uzajamno pružati podršku da se istraje.

Neki članovi školskog osoblja, učenici ili roditelji/staratelji mogu imati različita mišljenja u pogledu određenog načina razvoja. Tim za planiranje razvoja mora ohrabrivati izražavanje ovakvih mišljenja i diskusiju o njihovim razlikama, možda i korigovati način razvoja, kako bi se obezbijedilo da smjer razvojnih promjena odgovara što većem broju ljudi u školskoj zajednici.

Tim za planiranje, također, treba obezbijediti da svi budu obaviješteni o napredovanju u ovom procesu. Ovo se može izvesti kroz različita okupljanja, sastanke osoblja, školske novine, obavještenja, aktivnosti, učeničke savjete i sl. Kao što pruža informacije, grupa treba i da sluša druge, posebno one koji imaju malo prilika da neko sluša i uvaži njihovo mišljenje.

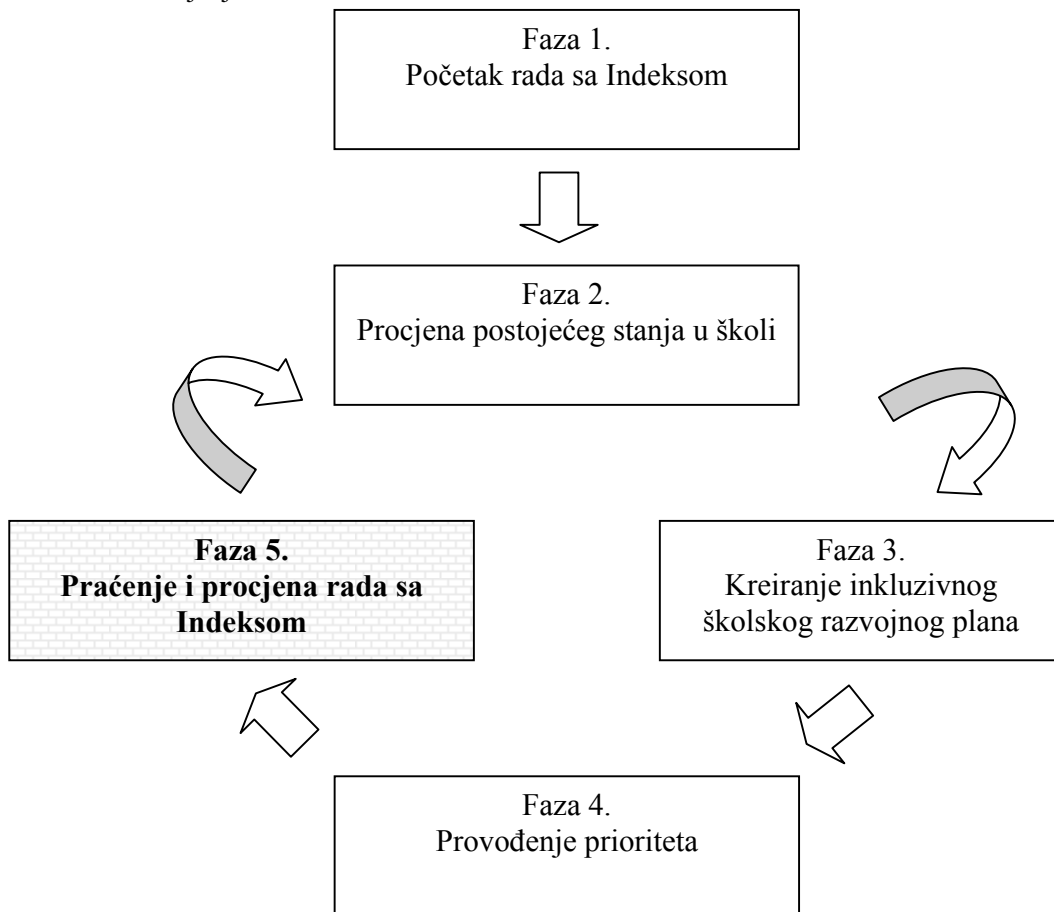
Bilježenje napredovanja

Član tima za školsko razvojno planiranje odgovoran za provođenje prioriteta treba obezbijediti da se sve promjene prate da se zabilježi napredak, unesu potrebne izmjene u školskom planu, uz konsultacije sa svim relevantnim grupama. Praćenje promjena treba da uključi razgovore sa školskim osobljem, učenicima, roditeljima/starateljima, pregled školskih dokumenata i pravilnika kao i posmatranje školske prakse. Na kraju svakog tromjesečja trebalo bi praviti izvještaje o provođenju prioriteta, a prema kriterijima definiranim u fazi 3. Oni mogu biti i objavljeni u okviru školskih novina ili obavještenja.

Faza 5: Praćenje i procjena rada sa Indeksom

(kontinuiran proces)

- Procjena razvoja
- Procjena Procesa Indeksa
- Nastavljanje Procesu Indeksa

Grupa procenjuje sveukupni napredak u razvoju. Oni razmatraju svaki veći napredak u promjeni školske kulture, politike i prakse. Uz to se diskutira o izmjenama koje su potrebne u samom procesu korištenja Indeksa. Pokazatelji i pitanja, prilagođeni školi, koriste se za procjenu obima promjena u školi i za formuliranje novih prioriteta za školski razvojni plan za narednu godinu.

Procjena razvoja

Da bi se procijenilo sveukupno napredovanje, članovi grupe moraju sakupiti i pregledati sve podatke o napretku, u svakoj oblasti razvoja, definirane planom. Promjene bi trebalo procijeniti prema kriterijima uspjeha definiranih planom, a na osnovu toga napraviti i izmjene u skladu s novim prioritetima. Grupa treba da razmotri kako će nastaviti rad u narednoj godini.

Razvoj će također biti procijenjen kao rezultat novog istraživanja u školi korištenjem dimenzija, pokazatelja i pitanja početkom nove školske godine. Ovakvo istraživanje može osvijetliti kulturni zaokret koji prevazilazi bilo koji pojedinačni planirani prioritet.

Procjena procesa korištenja Indeksa

Proces korištenja Indeksa također zahtijeva evaluaciju. Tim za školsko planiranje treba da razmotri način na koji su koristili Indeks i odluči kako se materijali mogu koristiti na najbolji način za podršku razvoju škole u narednim godinama. Treba da procijene koliko je Indeks pomogao školi da usvoji inkluzivne načine rada.

Grupa treba razmotriti i sastav koordinacionog tima koji je radio sa Indeksom i njegov odnos sa školskim strukturama za razvojno planiranje. Potrebno je procijeniti koliko su bili dobro pripremljeni za svoj rad, kako su se odvijale konsultacije s drugim grupama, koliko je uspješno podijeljena odgovornost s drugima za daljnja istraživanja i provođenje prioriteta i kakva je podrška ovom procesu. U ovoj fazi prisustvo kritičkog prijatelja može biti dragocjeno. Međutim, uspjeh samoevaluacije zahtijeva da svi članovi tima budu spremni da preispitaju sopstveni način rada. Tabela 10. sadrži pitanja koja mogu pomoći timu da procijeni sopstveni rad.

Tabela 10. Procjena procesa korištenja Indeksa

- Koliko dobro je radio koordinacioni tim, u smislu njegovog sastava, podjele zadataka unutar tima, konsultacija sa drugima i raspodjele odgovornosti za razvojni proces?
- U kojoj mjeri je došlo do promjena u posvećenosti prema inkluzivnijem načinu rada u školi?
- Do koje mjere su ključne ideje Indeksa utjecale na razmišljanje o školskoj politici i praksi? To su inkluzija, prepreke za učenje i učešće, resursi podrške učenju i učešću, podrška različitostima.
- U kojoj mjeri je proces konsultacija bio inkluzivan i ko bi još mogao tome doprinijeti u budućnosti?
- U kojoj mjeri su dimenzije i oblasti Indeksa bile korisne za strukturiranje školskog razvojnog planiranja?
- U kojoj mjeri su pokazatelji i pitanja pomogli prepoznavanju prioriteta ili detalja u vezi sa prioritetima koji ranije nisu bili uočeni?
- U kojoj su mjeri relevantni podaci prikupljeni u procjeni prioriteta i provođenja razvoja i kako bi se ovo moglo poboljšati?
- U kojem obimu je proces rada sa Indeksom doprinio

inkluzivnom načinu rada u školi?

- Kako se razvojne promjene održavaju i kako bi se to moglo unaprijediti?

Nastavljanje procesa korištenja Indeksa

U završnoj fazi procesa, koja se može podudariti sa krajem godine rada sa Indeksom, tim za školsko razvojno planiranje pravi reviziju koordinacije dosadašnjeg rada. U mnogim školama većina osoblja već će biti upoznata sa Indeksom, ali novom osoblju treba objasniti proces korištenja Indeksa u okviru njihovog uklapanja u novu sredinu. Revizija pokazatelja i pitanja kao dio procjene napredovanja može voditi ka daljnjem istraživanju unutar škole. Faza 5 ponovo se vraća na fazu 2, čime se obezbjeđuje kontinuitet ciklusa školskog planiranja.

III Dio

Pokazatelji i tvrdnje

Lista pokazatelja

Pokazatelji sa pojašnjavajućim tvrdnjama

DIMENZIJA A	<i>Oblast A.1</i>	Izgradnja zajednice
DIMENZIJA A	<i>Oblast A.2</i>	Uspostavljanje inkluzivnih vrijednosti
DIMENZIJA B	<i>Oblast B.1</i>	Razvijanje škole za sve
DIMENZIJA B	<i>Oblast B.2</i>	Organiziranje podrške različitostima
DIMENZIJA C	<i>Oblast C.1</i>	Organiziranje nastave i učenja
DIMENZIJA C	<i>Oblast C.2</i>	Mobilizacija resursa

POKAZATELJI

DIMENZIJA A *Stvaranje inkluzivne kulture*

A.1 Izgradnja zajednice

Pokazatelj	A.1.1	Svako osjeća da je dobrodošao.
	A.1.2	Učenici pomažu jedni drugima.
	A.1.3	Školsko osoblje međusobno dobro surađuje.
	A.1.4	Školsko osoblje i učenici se ophode jedni prema drugima s poštovanjem.
	A.1.5	Postoji partnerski odnos školskog osoblja i roditelja/staratelja.
	A.1.6	Školsko osoblje i školska uprava dobro surađuju.
	A.1.7	Lokalna zajednica je uključena u rad škole.

A.2 Uspostavljanje inkluzivnih vrijednosti

Pokazatelj	A.2.1	Od svih učenika se očekuje mnogo.
	A.2.2	Školsko osoblje, školska uprava, roditelji/staratelji i učenici dijele filozofiju inkluzije.
	A.2.3	Učenici se jednako uvažavaju.
	A.2.4	Školsko osoblje i učenici se odnose jedni prema drugima kao prema ljudskim bićima i osobama sa bitnom ulogom.
	A.2.5	Školsko osoblje nastoji da ukloni prepreke za učenje i učešće u svim vidovima škole.
	A.2.6	Škola se bori da smanji sve oblike diskriminacije.

POKAZATELJI

DIMENZIJA B Stvaranje inkluzivne *politike*

	B.1	Razvijanje škole za sve
Pokazatelj	B.1.1	Zapošljavanje i unapređivanje školskog osoblja je pravično.
	B.1.2	Novom školskom osoblju se pomaže da se uklopi u školsku sredinu.
	B.1.3	Škola nastoji da primi sve učenike iz lokalne zajednice.
	B.1.4	Školska zgrada i prostor su uređeni tako da budu pristupačni za sve.
	B.1.5	Svim novim učenicima se pomaže da se uklope u školsku sredinu.
	B.1.6	Škola organizira odjeljenja tako da se uvažava sva djeca.
	B.2	Organiziranje podrške različitosti
Pokazatelj	B.2.1	Svi oblici podrške su koordinirani.
	B.2.2	Aktivnosti za usavršavanje školskog osoblja pomažu osoblju da odgovori na različitosti među učenicima.
	B.2.3	Politika „posebnih obrazovnih potreba“ je politika inkluzije.
	B.2.4	Pravilnik za rad s djecom s posebnim obrazovnim potrebama koristi se za smanjivanje prepreka za učenje i učešće svih učenika.
	B.2.5	Podrška za djecu kojima bosanski/hrvatski/srpski jezik nije maternji je usklađena s podrškom učenju.
	B.2.6	Politika podrške odgoju i ponašanju povezana je s politikom razvoja školskih programa i podrške učenju.
	B.2.7	Smanjeni su pritisci od disciplinskih isključivanja učenika.
	B.2.8	Smanjene su prepreke za pohađanje nastave.
	B.2.9	Smanjeno je nasilno ponašanje.

POKAZATELJI

DIMENZIJA C *Razvijanje inkluzivne prakse*

C.1 Organiziranje nastave i učenja

Pokazatelj	C.1.1	Nastava se planira tako da mogu učiti svi učenici.
	C.1.2	Časovi podstiču učešće svih učenika.
	C.1.3	Časovi razvijaju razumijevanje različitosti.
	C.1.4	Učenici su aktivno uključeni u svoje učenje.
	C.1.5	Učenici uče kroz zajednički rad.
	C.1.6	Ocjenjivanje doprinosi postignuću svih učenika.
	C.1.7	Disciplina u učionici zasniva se na uzajamnom poštovanju.
	C.1.8	Nastavnici planiraju, održavaju i procjenjuju nastavu kroz zajedničku saradnju.
	C.1.9	Domaći zadaci doprinose učenju svih učenika.
	C.1.10	Svi učenici učestvuju u izvanškolskim aktivnostima.

C.2 Mobilizacija resursa

Pokazatelj	C.2.1	Različitosti među učenicima koriste se kao resurs za nastavu i učenje.
	C.2.2	Stručnost školskog osoblja se koristi u potpunosti.
	C.2.3	Školsko osoblje razvija resurse za podršku učenju i učešću.
	C.2.4	Resursi u zajednici su poznati i koriste se.
	C.2.5	Školska sredstva su pravično raspoređena tako da podržavaju inkluziju.

POKAZATELJI SA POJAŠNJAVAJUĆIM TVRDNJAMA

DIMENZIJA A *Stvaranje inkluzivne kulture*

A.1 **Izgradnja zajednice**

Pokazatelj A.1.1 Svako osjeća da je dobrodošao

- I. Prvi kontakt koji ljudi imaju sa školom je prijateljski i pruža osjećaj dobrodošlice?
- II. Škola pruža osjećaj dobrodošlice svim učenicima, uključujući učenike ometene u razvoju, Rome, izbjeglice ili azilante?
- III. Škola pruža dobrodošlicu svim roditeljima/starateljima i drugim članovima lokalne zajednice?
- IV. Informacije o školi su dostupne svima, bez obzira na maternji jezik i ometenost, naprimjer, da li su štampane dovoljno velikim slovima, prevedene ili napisane Brajevim pismom?
- V. Kada je potrebno, prevodioci za druge jezike, uključujući i jezik znakova, dostupni su u školi?
- VI. Iz dokumenata školske politike (brošure, razvojni akcioni planovi, informacije date podnosiocima molbe za zaposlenje) jasno je da je odgovor na različitosti među učenicima i u njihovom porijeklu dio školske prakse?
- VII. Školski hodnici dočaravaju sve članove zajednica prisutnih u školi?
- VIII. Škola panoima i različitim slikama obilježava različite lokalne kulture i zajednice?
- IX. Postoji običaj da se na pozitivan način dočekuju novi ili ispraćaju stari učenici i školsko osoblje?
- X. Učenici imaju utisak da njihova učionica pripada njima?
- XI. Učenici, roditelji, školsko osoblje i drugi članovi zajednice osjećaju da škola pripada njima?

Dodatne tvrdnje

-
-
-

POKAZATELJI SA POJAŠNJAVAJUĆIM TVRDNJAMA

DIMENZIJA A *Stvaranje inkluzivne kulture*

A.1 **Izgradnja zajednice**

Pokazatelj A.1.2 **Učenici pomažu jedni drugima**

- I. Učenici nude pomoć jedni drugima ili je traže jedni od drugih kada je to potrebno?
- II. Na posterima, panoima i sličnim prostorima ističe se zajednički rad?
- III. Na posterima, panoima i sličnim prostorima ističu se individualna postignuća?
- IV. Učenici prijavljuju nekom od školskog osoblja kada je njima ili nekom drugom potrebna pomoć?
- V. U školi se aktivno podstiče prijateljstvo koje podrazumijeva i podršku?
- VI. Među učenicima je razvijen duh saradnje?
- VII. Učenici se ne nazivaju pogrđnim imenima koja odražavaju rasističku, seksističku, homofobičnu i druge oblike diskriminacije, kao i diskriminaciju prema djeci sa posebnim potrebama?
- VIII. Učenici razumiju da se od različitih učenika može očekivati različit stepen usklađivanja i vladanja prema školskim pravilima?
- IX. Učenici cijene rezultate drugih čija se početna pozicija razlikuje od njihove?
- X. Učenici osjećaju da se njihove svađe i razmirice rješavaju pravično i efikasno?
- XI. Učenici zastupaju druge za koje misle da se prema njima postupa nepravedno?

Dodatne tvrdnje

-
-
-

POKAZATELJI SA POJAŠNJAVAJUĆIM TVRDNJAMA

DIMENZIJA A *Stvaranje inkluzivne kulture*

A.1 **Izgradnja zajednice**

Pokazatelj A.1.3 **Školsko osoblje međusobno dobro saraduje**

- I. Članovi školskog osoblja ophode se jedni prema drugima s poštovanjem bez obzira na poziciju i ulogu u školi?
- II. Članovi školskog osoblja ophode se jedni prema drugima s poštovanjem bez obzira na spol?
- III. Članovi školskog osoblja ophode se jedni prema drugima s poštovanjem bez obzira na socijalno ili etničko porijeklo?
- IV. Svi članovi školskog osoblja pozivaju se na sastanke?
- V. Svi članovi školskog osoblja dolaze na sastanke?
- VI. Većina članova školskog osoblja aktivno učestvuje na sastancima?
- VII. Nastavnici su uključeni u izradu i procjenu nastavnih programa?
- VIII. Timski rad među školskim osobljem je model saradnje učenika?
- IX. Školsko osoblje zna kome da se obrati ako ima problem?
- X. Školsko osoblje osjeća da može razgovarati o svojim problemima u radu?
- XI. Svi članovi školskog osoblja su uključeni u definiranje prioriteta za školski razvoj?
- XII. Članovi školskog osoblja doživljavaju školski razvojni plan kao svoj?

Dodatne tvrdnje

-
-
-

POKAZATELJI SA POJAŠNJAVAJUĆIM TVRDNJAMA

DIMENZIJA A *Stvaranje inkluzivne kulture*

A.1 **Izgradnja zajednice**

Pokazatelj A.1.4 **Školsko osoblje i učenici ophode se jedni prema drugima s poštovanjem**

- I. Školsko osoblje oslovljava sve učenike s poštovanjem, imenom kojim bi ovi htjeli da ih oslovljavaju, sa pravilnim izgovorom?
- II. Učenici se odnose s poštovanjem prema svom školskom osoblju bez obzira na njihov status u školi?
- III. Od učenika se traži mišljenje o tome kako se škola može unaprijediti?
- IV. Mišljenja učenika utječu na dešavanja u školi?
- V. Učenici imaju posebnu priliku da razgovaraju o pitanjima u vezi sa školom?
- VI. Učenici pomažu školskom osoblju kada se to od njih zatraži?
- VII. Učenici nude pomoć kada vide da je potrebna?
- VIII. Učenici i školsko osoblje vode računa o školskom prostoru?
- IX. Učenici znaju kome da se obrate kada imaju problem?
- X. Učenici imaju povjerenja da će se njihovi problemi efikasno rješavati?

Dodatne tvrdnje

-
-
-

POKAZATELJI SA POJAŠNJAVAJUĆIM TVRDNJAMA

DIMENZIJA A *Stvaranje inkluzivne kulture*

A.1 **Izgradnja zajednice**

Pokazatelj A.1.5 Postoji partnerski odnos školskog osoblja i roditelja/staratelja

- I. Roditelji i školsko osoblje ophode se jedni prema drugima s poštovanjem?
- II. Komunikaciju sa školskim osobljem roditelji ocjenjuju dobrom?
- III. Svi roditelji su dobro informirani o školskoj politici i praksi?
- IV. Roditelji su upoznati sa prioritetima školskog razvoja?
- V. Roditelji imaju priliku da učestvuju u donošenju odluka u vezi sa školom?
- VI. Neki roditelji/staratelji imaju strahove od dolaska u školu i susreta sa školskim osobljem i učinjeni su koraci za njihovo prevazilaženje?
- VII. Postoje razne prilike za roditelje da se uključe u školske aktivnosti?
- VIII. Postoje različite prilike kada roditelji mogu razgovarati o napredovanju svoje djece ili izraziti zabrinutost u vezi s njima?
- IX. Jednako se prihvataju i cijene različiti doprinosi roditelja/staratelja školi?
- X. Školsko osoblje uvažava znanja koja roditelji/staratelji imaju o svojoj djeci?
- XI. Školsko osoblje podstiče uključivanje svih roditelja/staratelja u učenje njihove djece?
- XII. Roditeljima je jasno kako mogu pomoći i podržati učenje svoje djece kod kuće?
- XIII. Roditelji osjećaju da se u školi uvažavaju njihova djeca?
- XIV. Roditelji osjećaju da škola ozbiljno shvata njihovu zabrinutost u vezi sa njihovom djecom (ukoliko zabrinutost postoji)?

Dodatne tvrdnje

-
-
-

POKAZATELJI SA POJAŠNJAVAJUĆIM TVRDNJAMA

DIMENZIJA A *Stvaranje inkluzivne kulture*

A.1 **Izgradnja zajednice**

Pokazatelj A.1.6 Školsko osoblje i školska uprava dobro saraduju

- I. Školsko osoblje razumije ulogu i odgovornost školskog odbora?
- II. Školski odbor razumije organizacionu strukturu škole i odgovornost školskog osoblja?
- III. Školski odbor (u svakom trenutku) rado prihvata da pruži svoj doprinos u radu škole?
- IV. Sastav školskog odbora odražava sastav lokalne zajednice?
- V. Školski odbor je u potpunosti informiran o politici škole?
- VI. Školsko osoblje i članovi školskog odbora slažu se oko toga kako školski odbor može doprinijeti školi?
- VII. Članovi školskog odbora osjećaju da se njihov doprinos uvažava bez obzira na njihov status?
- VIII. Školsko osoblje i školski odbor dijele mišljenje o pristupu učenicima okarakterisanim kao „djeca sa posebnim obrazovnim potrebama“?
- IX. Školsko osoblje i školski odbor dijele zajednički stav o identificiranju učenika koji se suočavaju s teškoćama i o načinu na koji bi im trebalo pružiti podršku?

Dodatne tvrdnje

-
-
-

POKAZATELJI SA POJAŠNJAVAJUĆIM TVRDNJAMA

DIMENZIJA A *Stvaranje inkluzivne kulture*

A.1 **Izgradnja zajednice**

Pokazatelj A.1.7 **Lokalna zajednica je uključena u rad škole**

- I. U školi rade osobe različitih socijalnih grupacija (npr. stari ljudi ili različite etničke zajednice)?
- II. Škola je uključena u aktivnosti lokalne zajednice?
- III. Članovi lokalne zajednice dijele neke prostore sa učenicima i školskim osobljem (kao što su, naprimjer, biblioteka, ulazni hol, kantina i sl.).
- IV. Članovi lokalne zajednice podjednako učestvuju u radu škole, bez obzira na njihovu socijalnu, vjersku ili etničku pripadnost?
- V. Školsko osoblje i odbor traže mišljenja članova lokalne zajednice o školi?
- VI. Mišljenja članova lokalne zajednice utječu na školsku politiku?
- VII. U lokalnoj zajednici postoji pozitivno mišljenje o školi?
- VIII. Zapošljavanje školskog osoblja je transparentno omogućavajući podjednaku početnu vjerovatnoću svima koji zadovoljavaju uvjete za dati posao?

Dodatne tvrdnje

-
-
-

POKAZATELJI SA POJAŠNJAVAJUĆIM TVRDNJAMA

DIMENZIJA A *Stvaranje inkluzivne kulture*

A.2 **Uspostavljanje inkluzivnih vrijednosti**

Pokazatelj A.2.1 Od svih učenika se očekuje mnogo

- I. Učenici osjećaju da pohađaju školu u kojoj je moguće ostvariti maksimalni uspjeh?
- II. Svi učenici se podstiču da mnogo očekuju od svog učenja?
- III. Prema svim učenicima se ophodi kao da ne postoji granica njihovog uspjeha?
- IV. Školsko osoblje izbjegava da posmatra učenike kao da su njihove sposobnosti nepromjenjive, zasnovane na njihovom trenutnom uspjehu?
- V. Učenici se podstiču da se ponose svojim rezultatima?
- VI. Učenici se podstiču da cijene i prihvataju rezultate drugih?
- VII. Školsko osoblje nastoji spriječiti negativna mišljenja o učenicima koji ostvaruju visoke rezultate na časovima?
- VIII. Školsko osoblje nastoji spriječiti negativna mišljenja o učenicima sa posebnim obrazovnim potrebama?
- IX. Školsko osoblje nastoji spriječiti upotrebu omalovažavajućih naziva za učenike?
- X. Postoje nastojanja u školi da se priča o strahu od neuspjeha?
- XI. Školsko osoblje izbjegava da povezuje mogući uspjeh jednog učenika sa uspjehom brata, sestre ili nekog drugog učenika iz njihovog okruženja?

Dodatne tvrdnje

-
-
-

POKAZATELJI SA POJAŠNJAVAJUĆIM TVRDNJAMA

DIMENZIJA A *Stvaranje inkluzivne kulture*

A.2 **Uspostavljanje inkluzivnih vrijednosti**

Pokazatelj A.2.2 **Školsko osoblje, školski odbor, roditelji/staratelji i učenici dijele filozofiju inkluzije**

- I. Izgradnja školske zajednice koja pruža podršku smatra se podjednako važnom kao i postizanje akademskog uspjeha?
- II. Njegovanje saradnje smatra se podjednako važnim kao i podrška nezavisnosti?
- III. Postoji naglasak da treba cijeniti različitosti prije nego da se treba usklađivati sa jednom jedinom „normalnošću“?
- IV. Na različitost se prije gleda kao na bogat izvor podrške učenju nego na problem?
- V. Postoji zajednička riješenost da se u školi smanje nejednakosti u mogućnostima?
- VI. Postoji zajednička želja da se prihvate učenici iz svih zajednica, bez obzira na njihovo porijeklo, postignuća ili ometenost?
- VII. Preispituju se stavovi o granicama inkluzije kada su u pitanju učenici sa težom ometenošću?
- VIII. Postoji zajedničko shvatanje da se inkluzija odnosi na povećanje učešća u školi, kao i dostupnosti škole?
- IX. Isključivanje se shvata kao svaki proces izdvajanja jednih učenika od drugih?
- X. Svi članovi škole preuzimaju odgovornost za stvaranje inkluzivnije škole?

Dodatne tvrdnje

-
-
-

POKAZATELJI SA POJAŠNJAVAJUĆIM TVRDNJAMA

DIMENZIJA A *Stvaranje inkluzivne kulture*

A.2 **Uspostavljanje inkluzivnih vrijednosti**

Pokazatelj A.2.3 Učenici se jednako uvažavaju

- I. Različitost u jezicima se vidi kao pozitivan doprinos školskom životu?
- II. Razlike u strukturi porodice se priznaju i cijene?
- III. Smatra se da su roditelji/staratelji jednako vrijedni za školu, bez obzira na status njihovog zanimanja, njihovu zaposlenost ili nezaposlenost?
- IV. Učenici i školsko osoblje sa ometenošću su jednako dobrodošli kao i oni bez ometenosti?
- V. Učenici sa visokim i niskim mogućnostima se jednako uvažavaju?
- VI. Radovi svih učenika su izloženi u učionicama i školi?
- VII. Rezultati dječaka i djevojčica se podjednako podržavaju i ističu?

Dodatne tvrdnje

-
-
-

POKAZATELJI SA POJAŠNJAVAJUĆIM TVRDNJAMA

DIMENZIJA A *Stvaranje inkluzivne kulture*

A.2 **Uspostavljanje inkluzivnih vrijednosti**

Pokazatelj A.2.4 **Školsko osoblje i učenici se odnose jedni prema drugima kao prema ljudskim, bićima i kao prema osobama sa bitnom ulogom**

- I. Članovi školskog osoblja dobro poznaju učenike?
- II. Učenici osjećaju da ih nastavnici vole?
- III. Svi članovi škole se istovremeno posmatraju kao oni koji prenose znanje i oni koji uče?
- IV. Školsko osoblje osjeća uvažavanje i podršku?
- V. Značajnim događajima školskog osoblja i učenika, kao što su rođenja, smrt i bolest, pridaje se odgovarajuća pažnja?
- VI. Učenici i školsko osoblje mogu dobiti podršku da priznaju kad su povrijeđeni, nerasporeženi ili ljuti nekog određenog dana?
- VII. Prihvaćeno je da školsko osoblje može izraziti negativna osjećanja o učenicima u povjerenju, kao način da ih prevaziđu?
- VIII. Školsko osoblje izbjegava da negativno okarakterizira određene učenike?
- IX. Prostori i mjesta kao što su toaleti, tuševi i ormarići održavaju se u dobrom stanju?

Dodatne tvrdnje

-
-
-

POKAZATELJI SA POJAŠNJAVAJUĆIM TVRDNJAMA

DIMENZIJA A *Stvaranje inkluzivne kulture*

A.2 **Uspostavljanje inkluzivnih vrijednosti**

Pokazatelj A.2.5 **Školsko osoblje nastoji da ukloni prepreke za učenje i učešće u svim vidovima škole**

- I. Školsko osoblje shvata da može utjecati na prepreke za učenje i učešće sa kojima se suočavaju učenici?
- II. Smatra se da se prepreke za učenje i učešće javljaju i u odnosu između učenika i njihovog nastavnog i radnog okruženja?
- III. Smatra se da nastavno i radno okruženje treba da obuhvata odnose školskog osoblja i učenika, zgrade, kulturu, politiku škole, nastavni program i nastavne pristupe?
- IV. Školsko osoblje izbjegava da vidi prepreke za učenje i učešće kao posljedicu nedostatka ili ometenosti učenika?
- V. Školsko osoblje i učenici shvataju da školska politika i praksa moraju odražavati razlike među učenicima u školi?
- VI. Prepreke koje nastaju kao posljedica razlika u kulturi škole i porodica iz kojih djeca dolaze se uočavaju i prave se planovi za njihovo pravazilaženje?
- VII. Smatra se da se svi mogu suočiti sa preprekama za učenje i učešće?
- VIII. Školsko osoblje izbjegava da etiketira učenike na osnovu njihovih sposobnosti?
- IX. Školskom osoblju je jasno na koji način kategorizacija učenika kao „djece sa posebnim obrazovnim potrebama“ može dovesti do njihovog potcjenjivanja i odvajanja?
- X. Školsko osoblje izbjegava da upoređuje redovne učenike i učenike sa „posebnim potrebama“?

Dodatne tvrdnje

-
-
-

POKAZATELJI SA POJAŠNJAVAJUĆIM TVRDNJAMA

DIMENZIJA A *Stvaranje inkluzivne kulture*

A.2 **Uspostavljanje inkluzivnih vrijednosti**

Pokazatelj A.2.6 Škola teži da smanji sve oblike diskriminacije

- I. Školsko osoblje i učenici svjesni su postojanja institucionalne diskriminacije i potrebe da se umanje svi njeni oblici?
- II. Školsko osoblje i učenici prepoznaju korijene diskriminacije u netolerisanju različitosti?
- III. Obraća se pažnja na pritiske koji vode isključivanju kojima su izloženi učenici nacionalnih manjina i način na koji se netolerancija prema razlikama može tumačiti kao rasizam?
- IV. Prihvata se da sve kulture i religije obuhvataju različita stanovišta i različite stepene pridržavanja svojih običaja?
- V. Školsko osoblje izbjegava pripisivanje stereotipnih uloga učenicima u organiziranju školskih aktivnosti i programa (naprimjer, prema uspjehu ili boji kože)?
- VI. Postoji poštovanje prema školskom osoblju i učenicima bez obzira na njihove godine?
- VII. Školsko osoblje i učenici izbjegavaju spolne stereotipe u očekivanjima koja se tiču rezultata, budućnosti učenika ili kod pružanja pomoći pri rješavanju zadataka?
- VIII. Škola uvažava homoseksualnost kao dio različitosti među ljudima?
- IX. Školsko osoblje smatra da poteškoće u učenju i učešću nastaju kada se ljudi sa ometenošću sretnu s negativnim stavovima i/ili institucionalnim preprekama?
- X. Stereotipna stanovišta o tjelesnoj savršenosti se preispituju?
- XI. Smatra se da znanje o slabostima učenika donosi ograničen doprinos planiranju obrazovanja za učenike?
- XII. Školsko osoblje nastoji da se bori protiv stereotipnih stavova prema ljudima sa ometenošću kada se na njih gleda, naprimjer, kao na predmet sažaljenja ili na herojske borce protiv nesreće?
- XIII. Isključivanje učenika s težom ometenošću shvata se više kao izraz ograničenja školske politike i stavova nego kao izraz praktičnih teškoća?

Dodatne tvrdnje

•

POKAZATELJI SA POJAŠNJAVAJUĆIM TVRDNJAMA

DIMENZIJA B *Stvaranje inkluzivne politike*

B.1 **Razvijanje škole za sve**

Pokazatelj B.1.1 Zapošljavanje i pravično unapređivanje školskog osoblja

- I. Prilike za napredovanje otvorene za sve koji su za to kvalificirani, u školi i izvan nje?
- II. Na rukovodećim radnim mjestima su ravnopravno zastupljeni spol i porijeklo zaposlenih u školi?
- III. Sastav školskog i izvannastavnog osoblja odražava sastav lokalne zajednice?
- IV. Postoji jasna strategija za uklanjanje prepreka za zapošljavanje osoblja sa ometenošću?
- V. Za rukovodeća radna mjesta daje se nesrazmjerna prednost određenim dijelovima zajednice?
- VI. Škola je postavila ciljeve za ostvarivanje ravnopravnosti pri zapošljavanju?
- VII. Uvažavanje razlika među učenicima je jedan od kriterija za zapošljavanje osoblja?
- VIII. Nalaze se privremene zamjene za odsutno pomoćno osoblje i razredne i predmetne nastavnike?

Dodatne tvrdnje

-
-
-

POKAZATELJI SA POJAŠNJAVAJUĆIM TVRDNJAMA

DIMENZIJA B Stvaranje inkluzivne *politike*

B.1 Razvijanje škole za sve

Pokazatelj B.1.2 **Novom školskom osoblju se pomaže da se uklopi u školsku sredinu**

- I. Škola prepoznaje teškoće koje novo osoblje može imati prilikom uklapanja na novom radnom mjestu?
- II. Radnici koji duže vrijeme rade u školi trude se da izbjegavaju korištenje riječi kao „mi“ ili „nas“ koje isključuju novopridošle?
- III. Svaki novi član osoblja ima mentora koji je iskreno zainteresovan da njemu ili njoj pomogne da se uklopi u radnu sredinu i školu?
- IV. Škola se trudi da novom osoblju stavi do znanja da ona cijeni iskustvo i znanje koje su donijeli?
- V. Postoje prilike da kompletno osoblje, uključujući i novo, razmjenjuje svoje znanje i stručnost?
- VI. Novo osoblje dobiva osnovne informacije koje su potrebne o školi?
- VII. Novo osoblje se pita da li im trebaju dodatne informacije i te informacije i dobiju?
- VIII. Od novog osoblja se traži da iznesu mišljenja i primjedbe o školi i da li se ta mišljenja i primjedbe uvažavaju, s obzirom da dolaze sa strane i mogu dati koristan i drugačiji pogled na stanje u školi?

Dodatne tvrdnje

-
-
-

POKAZATELJI SA POJAŠNJAVAJUĆIM TVRDNJAMA

DIMENZIJA B *Stvaranje inkluzivne politike*

B.1 **Razvijanje škole za sve**

Pokazatelj B.1.3 Škola nastoji da primi sve učenike iz lokalne zajednice

- I. Svi učenici iz lokalne zajednice podstiču se da idu u školu bez obzira na njihove rezultate ili ometenost?
- II. Uključivanje svih učenika iz lokalne zajednice u školu javno se promovira kao politika škole?
- III. Škola nastoji da prevaziđe prepreke za učešće u nastavi raznih etničkih grupa iz lokalne zajednice?
- IV. Djeca koja su privremeno u lokalnoj zajednici aktivno se i rado prihvataju u školi?
- V. Učenici iz lokalne zajednice u kojoj se nalazi škola, a koji trenutno pohađaju specijalnu školu, aktivno se podstiču da pohađaju redovnu školu?
- VI. Pohađanje škole je jednako bezuvjetno za sve učenike?
- VII. Postoji porast u različitosti učenika iz lokalne zajednice koji pohađaju školu?

Dodatne tvrdnje

-
-
-

POKAZATELJI SA POJAŠNJAVAJUĆIM TVRDNJAMA

DIMENZIJA B *Stvaranje inkluzivne politike*

B.1 **Razvijanje škole za sve**

Pokazatelj B.1.4 **Školska zgrada i prostor su uređeni tako da budu pristupačni za sve**

- I. Prilikom uređenja školskog prostora vodi se računa o tome da on bude pristupačan gluhim, slijepim, slabovidim kao i osobama sa tjelesnim smetnjama?
- II. Škola brine o pristupačnosti cjelokupnog školskog prostora, odnosno učionicama, hodnicima, toaletima, bašti, igralištima, kantini i izložbenim prostorima?
- III. Škola konsultira udruženja osoba sa ometenošću o pristupačnosti škole?
- IV. Rušenje arhitektonskih barijera za ulazak i kretanje kroz školu je dio plana za unapređenje školske zgrade?
- V. Smatra se da je rušenje arhitektonskih barijera, osim za učenike sa ometenošću, važno i za osoblje, roditelje/staratelje, članove školske uprave i druge članove zajednice sa smetnjama u razvoju?

Dodatne tvrdnje

-
-
-

POKAZATELJI SA POJAŠNJAVAJUĆIM TVRDNJAMA

DIMENZIJA B Stvaranje inkluzivne *politike*

B.1 Razvijanje škole za sve

Pokazatelj B.1.5 Novim učenicima se pomaže da se uklope u školsku sredinu

- I. Škola ima program za uklapanje novih učenika?
- II. Program za uklapanje novih učenika dobro funkcionira za učenike i njihove porodice, bez obzira da li su došli u školu na početku školske godine ili tokom nje?
- III. Roditeljima/starateljima su dostupne informacije o sistemu obrazovanja kao i o samoj školi?
- IV. Program za uklapanje učenika u novu sredinu vodi računa o razlikama u rezultatima i maternjem jeziku učenika?
- V. Novi učenici, kada prvi put dođu u školu, udružuju se sa starim učenicima?
- VI. Poslije nekoliko nedjelja provedenih u školi preduzimaju se mjere kako bi se provjerilo do koje mjere se novi učenici osjećaju ugodno u školi?
- VII. Učenici koji imaju teškoće da upamte raspored u školskoj zgradi imaju određenu pomoć, posebno na početku, kada stignu u školu?
- VIII. Novim učenicima je jasno kome treba da se obrate ako imaju teškoća?
- IX. Kada se učenici premještaju iz škole u školu, osoblje škola pri tome saraduje da se promjena olakša?
- X. Preduzimaju se koraci da se učenici upoznaju sa školom prije nego pređu u nju, npr. iz predškolske ustanove u osnovne škole ili iz jedne osnovne u drugu školu?

Dodatne tvrdnje

-
-
-

POKAZATELJI SA POJAŠNJAVAJUĆIM TVRDNJAMA

DIMENZIJA B Stvaranje inkluzivne *politike*

B.1 Razvijanje škole za sve

Pokazatelj B.1.6 Škola organizira odjeljenja na način da se uvažuje sva djeca

- I. Svim odjeljenjima data je jednaka mogućnost za korištenje prostorija, mjesto učionice, raspodjela nastavnika i angažovanje školskog osoblja?
- II. Školsko osoblje uzima u obzir stvaranje mogućnosti da učenici uče i podučavaju jedni druge u raznorodnim grupama?
- III. Prilikom sastavljanja razreda vodi se računa o prijateljstvima i prisutnosti drugih koji govore isti jezik?
- IV. Škola pokušava da razred organizira što je manje moguće prema stepenu rezultata ili ometenosti?
- V. Kod pravljenja rasporeda sjedenja vodi se računa da se spriječe negativni efekti, (naprimjer, izolocija u zadnjim klupama)?
- VI. Raspored stolova i stolica u učionici je takav da svi učenici imaju jednaku mogućnost kretanja?
- VII. Raspored sjedenja u učionici po potrebi se mijenja da bi se pospješila socijalna povezanost između dječaka i djevojčica i različitih etničkih grupa u školi?
- VIII. Raspored sjedenja u učionici se po potrebi mijenja u svrhu unapređenja mogućnosti za učenje?
- IX. Škola vodi računa o zakonskoj obavezi da zajedno školuje učenike koji imaju i koji nemaju teškoća u učenju?
- X. Škola izbjegava da izdvaja i grupiše nesrazmjeran broj dječaka kao slabije učenike ili one kojima je potreban alternativni školski program?
- XI. Škola izbjegava sužavanje školskog programa (naprimjer, izbacivanje stranog jezika) za učenike koji idu na dodatnu nastavu iz pisanja i čitanja?
- XII. Ako postoji izborna nastava, učenicima se dozvoljava da naprave vlastiti izbor?

Dodatne tvrdnje

-
-
-

POKAZATELJI SA POJAŠNJAVAJUĆIM TVRDNJAMA

DIMENZIJA B **Stvaranje inkluzivne politike**

B.2 **Organiziranje podrške različitosti**

Pokazatelj B.2.1 Svi oblici podrške su koordinirani (usaglašeni)

- I. Škola ima tim za pružanje podrške različitosti?
- II. Koordinaciji podrške daje se značajno mjesto u školi i njome rukovodi iskusno školsko osoblje?
- III. Tim za podršku kreira planove za sprečavanje nastajanja prepreka za učenje i učešće s kojima mogu da se suoče učenici?
- IV. U školi postoji opća politika podrške inkluziji koja je jasna svima u školi?
- V. Politika podrške objašnjena je onima izvan škole koji podržavaju njen rad?
- VI. Školsko osoblje ima svijest o svim mehanizmima – službama koje mogu da podrže razvoj učenja i učešća u školi?
- VII. Postoji koordinacija svih inicijativa tako da one podržavaju inkluzivan razvoj škole?
- VIII. Od onih koji nude podršku traži se da svoj rad usaglase sa drugim sličnim inicijativama?
- IX. Politika podrške rukovodi se onim što je bolje za učenike a ne potrebom za održavanjem profesionalnih nadležnosti?

Dodatne tvrdnje

-
-
-

POKAZATELJI SA POJAŠNJAVAJUĆIM TVRDNJAMA

DIMENZIJA B Stvaranje inkluzivne *politike*

B.2 Organiziranje podrške različitosti

Pokazatelj B.2.2 Aktivnosti za usavršavanje školskog osoblja pomažu osoblju da odgovori na različitosti među učenicima

- I. U aktivnostima razvoja školskog programa vodi se računa o učešću učenika koji se razlikuju po porijeklu, predznanju, iskustvu, rezultatu ili ometenosti?
- II. Aktivnosti za razvoj školskog programa vode računa o smanjenju prepreka za učenje i učešće?
- III. Aktivnosti za usavršavanje osoblja pomažu osoblju da ostvari efikasan zajednički rad u učionici?
- IV. Partnerska nastava, koju prati zajednička analiza i razmjena mišljenja, koristi se kao podrška nastavnicima da odgovore na različitosti među učenicima?
- V. Školsko osoblje međusobno razgovara o procesu nastave kako bi imalo bolji uvid u stavove i mišljenje učenika?
- VI. Školsko osoblje ima obuku iz osmišljavanja i vođenja partnerskog učenja?
- VII. Postoje mogućnosti da se osoblje i učenici upoznaju sa vršnjačkom nastavom?
- VIII. Školsko i nenastavno osoblje upoznaje se sa korištenjem tehnologije kao podrške učenju (naprimjer, kamere, televizija, video, dijaprojektori, kasetofoni, kompjuteri/internet)?
- IX. Školsko osoblje istražuje načine za smanjenje otuđenosti uz pomoć većeg uključivanja učenika u gradivo?
- X. Osoblje u školi je imalo obuku za obrazovanje djece sa poteškoćama u učenju i učešću?
- XI. Školsko osoblje je upoznato s načinima borbe protiv nasilništva, uključujući rasizam, seksizam i homofobiju?
- XII. Osoblje i rukovodstvo škole preuzima na sebe odgovornost za procjenu sopstvenih potreba za učenjem?

Dodatne tvrdnje

-
-
-

POKAZATELJI SA POJAŠNJAVAJUĆIM TVRDNJAMA

DIMENZIJA B *Stvaranje inkluzivne politike*

B.2 **Organiziranje podrške različitosti**

Pokazatelj B.2.3 *Politika „posebnih obrazovnih potreba“ je politika inkluzije*

- I. Postoji nastojanje da se što više izbjegne kategorizacija učenika kao “onih koji imaju posebne obrazovne potrebe”?
- II. Škola izbjegava da nesrazmjerno kategorizira dječake kao “one koji imaju posebne obrazovne potrebe”?
- III. Škola izbjegava da nesrazmjerno kategorizira određene etničke grupe kao „one koji imaju posebne obrazovne potrebe“?
- IV. Škola svog koordinatora za podršku prije naziva koordinatom podrške za učenje, razvoj učenja ili koordinatom za inkluziju nego “koordinatom za posebne obrazovne potrebe”?
- V. Učenici koji su kategorizirani kao “oni koji imaju posebne obrazovne potrebe“ smatraju se pojedincima sa različitim interesovanjima, znanjem i sposobnostima?
- VI. Nastojanja da se otklone prepreke za učenje i učešće jednog učenika smatraju se prilikom za poboljšanje rada u učionici za sve učenike?
- VII. Podrška se smatra pravom koje pripada onim učenicima kojima je potrebna, a ne posebnim dodatkom njihovom obrazovanju?
- VIII. Informacije o pravu na podršku javno su dostupne za učenike i roditelje i objavljene su u školskom informatoru?
- IX. Kada je to moguće, podrška se pruža bez pristupanja formalnoj proceduri utvrđivanja potrebe?
- X. Politika koja se bavi posebnim obrazovnim potrebama usmjerena je ka povećanju učenja i učešća i umanjivanju isključivanja?
- XI. Nastoji se smanjiti pružanje podrške učenicima izvan redovne nastave?

Dodatne tvrdnje

-
-
-

POKAZATELJI SA POJAŠNJAVAJUĆIM TVRDNJAMA

DIMENZIJA B Stvaranje inkluzivne *politike*

B.2 Organiziranje podrške različitosti

Pokazatelj B.2.4 Pravilnik za rad sa djecom sa posebnim obrazovnim potrebama koristi se za smanjivanje prepreka za učenje i učešće svih učenika

- I. Škola koristi pravilnik za rad sa djecom sa posebnim obrazovnim potrebama?
- II. Propisi za rad sa djecom sa posebnim obrazovnim potrebama shvataju se kao podrška učenicima prije nego procjena ili kategorizacija?
- III. Podrška za podučavanje različitih grupa smatra se alternativom kategorizaciji i pružanju individualizirane podrške?
- IV. Spoljne službe za podršku doprinose planiranju nastave i učenja kako bi se smanjile prepreke za učenje i učešće?
- V. Individualni obrazovni planovi omogućavaju da se obezbijedi pristupačnost zajedničkom gradivu i da se podrži učešće u njemu?
- VI. Individualni planovi obrazovanja za neke učenike doprinose unapređenju nastave i učenja za sve učenike?
- VII. Mišljenja o „posebnim obrazovnim potrebama“ zasnivaju se na potencijalima koje imaju učenici i mogućnostima za njihov razvoj prije nego što su usmjereni na identificiranje nedostataka?
- VIII. Mišljenja o „posebnim obrazovnim potrebama“ opisuju izmjene u organizaciji učenja i nastave koje su potrebne da bi se poboljšalo učenje?
- IX. Mišljenja o „posebnim obrazovnim potrebama“ opisuju izmjene u organizaciji nastave i učenja koje su potrebne da se poveća komunikacija s drugim učenicima?
- X. Mišljenja o „posebnim obrazovnim potrebama“ navode kakva je podrška potrebna za povećanje učešća u redovnom nastavnom programu i zajednicama?

Dodatne tvrdnje

-
-
-

POKAZATELJI SA POJAŠNJAVAJUĆIM TVRDNJAMA

DIMENZIJA B Stvaranje inkluzivne *politike*

B.2 Organiziranje podrške različitosti

Pokazatelj B.2.5 **Podrška za djecu kojima bosanski/hrvatski/srpski jezik nije maternji usklađena je s podrškom za učenje**

- I. Podrška ovim učenicima smatra se odgovornošću kompletnog osoblja u školi?
- II. Podrška ovim učenicima pomaže da se smanje prepreke za učenje i učešće za sve učenike?
- III. Podrška se prije usmjerava na prevazilaženje prepreka za učenje i učešće nego na pravljenje razlike između “teškoća sa drugim jezikom“ i “teškoća u učenju“?
- IV. Visoka očekivanja u pogledu obrazovnih rezultata važe i za ove učenike?
- V. Prevodioci za jezik znakova i druge maternje jezike na raspolaganju su svima kojima je to potrebno?
- VI. Omogućena je nastava ili podrška od osobe koja potječe iz iste kulture kao i učenici (npr. Rom asistent)?
- VII. Podrška ovim učenicima vodi računa o preprekama za učenje koje se javljaju u svim aspektima nastave, nastavnih programa i školske organizacije?

Dodatne tvrdnje

-
-
-

POKAZATELJI SA POJAŠNJAVAJUĆIM TVRDNJAMA

DIMENZIJA B *Stvaranje inkluzivne politike*

B.2 **Organiziranje podrške različitosti**

Pokazatelj B.2.6 **Politika podrške za ponašanje povezana je s politikom razvoja školskih programa i podrške za učenje**

- I. Povećanje učenja i učešća učenika smatra se primarnim ciljem osoblja koje se bavi podrškom odgoju i ponašanju?
- II. Podrška ponašanju uključuje razmišljanje o načinima da se unaprijedi nastava i učenje za sve učenike?
- III. Podrška ponašanju vodi računa o preprekama za učenje i učešće u politici i kulturi škole kao i samoj praksi?
- IV. Nastavnici su imali prilike da nauče kako da smanje otuđenost i nemirno ponašanje učenika?
- V. Škola nastoji da osnaži osjećanje sopstvene vrijednosti kod onih sa slabim samopoštovanjem?
- VI. Znanje roditelja/staratelja se koristi za smanjivanje otuđenosti i nemirnog ponašanja?
- VII. Učenici doprinose smanjivanju otuđenosti i nemirnog ponašanja drugih u školi?
- VIII. Podrška djeci bez roditeljskog staranja podstiče kontinuitet njihovog učenja?
- IX. Podrška djeci bez roditeljskog staranja podstiče stvaranje čvrstih veza između škole i staratelja?
- X. Da li politika podrške odgoju i ponašanju vodi računa o stanju učenika čiji problemi nisu manifestirani u školi?

Dodatne tvrdnje

-
-
-

POKAZATELJI SA POJAŠNJAVAJUĆIM TVRDNJAMA

DIMENZIJA B Stvaranje inkluzivne *politike*

B.2 Organiziranje podrške različitosti

Pokazatelj B.2.7 Smanjeni su pritisci od disciplinskih isključivanja učenika

- I. Disciplinsko isključivanje se smatra procesom koji se može prekinuti podrškom i intervencijama u organizaciji nastave i učenja?
- II. Organiziraju se zajednički sastanci osoblja, učenika, roditelja/staratelja i drugih s namjerom da se problemi razmatraju na fleksibilan način prije nego izmaknu kontroli?
- III. Prepoznaje se povezanost između omalovažavanja učenika i njihove otuđenosti, nemirnog ponašanja i disciplinskog isključivanja?
- IV. Škola izbjegava stvaranje odjeljenja s učenicima sa višim školskim postignućima?
- V. Škola vodi računa o osjećaju omalovaženosti kada se pojavi kod etničkih manjina ili socijalnih grupacija?
- VI. Škola se trudi da smanji sukob etničkih i socijalnih grupacija?
- VII. Reakcije na ponašanje učenika uvijek podrazumijevaju obrazovanje i rehabilitaciju, a ne kažnjavanje?
- VIII. Prema učenicima i drugima za koje se smatra da su na bilo koji način uvrijedili školsku zajednicu odnosi se sa stanovišta praštanja?
- IX. Postoje jasni, pozitivni planovi za ponovno uključivanje učenika koji su isključeni zbog disciplinskih razloga?
- X. Postoji politika za umanjivanje svih oblika disciplinskog isključivanja, bilo da su ona privremena ili trajna, formalna ili neformalna?
- XI. Cilj smanjivanja privremenog, trajnog, formalnog i neformalnog isključivanja učenika je isti za sve osoblje (obrazovanje i rehabilitacija)?
- XII. Vodi se evidencija o neformalnim kao i formalnim disciplinskim isključivanjima?
- XIII. Školski odbor dobija redovne izvještaje o disciplinskim isključivanjima?

Dodatne tvrdnje

•

POKAZATELJI SA POJAŠNJAVAJUĆIM TVRDNJAMA

DIMENZIJA B *Stvaranje inkluzivne politike*

B.2 **Organiziranje podrške različitosti**

Pokazatelj B.2.8 Smanjene su prepreke za pohađanje nastave

- I. Prepreke za pohađanje nastave su razmotrene u okviru kulture, politike i prakse škole kao i u okviru stavova i porodica djece i adolescenata?
- II. Škola izbjegava da neopravdane izostanke koristi kao razlog za disciplinsko isključivanje?
- III. Neopravdano izostajanje se jednako tretira kad je u pitanju spol i porijeklo?
- IV. Prepoznaje se veza neopravdanog izostajanja, nasilnog ponašanja i nedostatka sigurnog prijateljstva s podrškom?
- V. Škola se prema trudnim učenicama odnosi sa podrškom i bez diskriminacije?
- VI. Škola aktivno podržava povratak na nastavu i učešće učenika koji su ostali bez roditelja ili preživjeli neku tragediju u porodici, koji su bili hronično bolesni ili nisu dugo dolazili u školu?
- VII. Postoje smjernice za integrisanje u nastavu iskustava koja su stekli oni koji su duže vrijeme odsustvovali iz škole?
- VIII. Postoji plan da se poboljša saradnja u vezi sa neopravdanim izostancima između osoblja škole i roditelja/staratelja?
- IX. Postoji koordinirana strategija škole i drugih ustanova/sluzbi (centar za socijalni rad, dom zdravlja, policija i sl.?)
- X. Postoji efikasan sistem za prijavljivanje izostanaka i otkrivanje njihovih razloga?
- XI. Bilježi se odsustvo sa pojedinih časova?
- XII. Odsustvo sa određenih časova smatra se povodom za ispitivanje odnosa sa nastavnikom i onim šta se predaje?
- XIII. Podaci koje ima škola tačan su odraz stvarnog stanja neopravdanih izostanaka?
- XIV. Neopravdano izostajanje se smanjuje u školi?

Dodatne tvrdnje

-
-

POKAZATELJI SA POJAŠNJAVAJUĆIM TVRDNJAMA

DIMENZIJA B *Stvaranje inkluzivne politike*

B.2 **Organiziranje podrške različitosti**

Pokazatelj B.2.9 Nasilno ponašanje je smanjeno

- I. Osoblje, roditelji/staratelji, školski odbor i učenici imaju zajedničko mišljenje o tome šta je nasilno ponašanje?
- II. Nasilništvo se posmatra kao potencijalni dio svih odnosa u kojima jedan ima moć nad drugim?
- III. Smatra se da je nasilništvo verbalno i emocionalno povređivanje kao i fizičko maltretiranje?
- IV. Prijetnja uskraćivanjem prijateljstva smatra se oblikom nasilništva?
- V. Smatra se da je moguće prisustvo nasilništva među osobljem, između osoblja i učenika, osoblja i roditelja/staratelja kao i među učenicima?
- VI. Smatra se da su rasistički, seksistički i homofobički komentari, kao i oni koji se odnose na tuđe nedostatke, jedan vid nasilništva?
- VII. U školskoj politici postoji dokument u vezi sa nasilništvom u kojem stoji kakvo ponašanje je u školi prihvatljivo, a kakvo neprihvatljivo (kodeks ponašanja)?
- VIII. Jezik kojim je napisan kodeks ponašanja mogu razumjeti zaposleni, uprava škole, učenici i roditelji/staratelji?
- IX. Na raspolaganju je stručna pomoć, u školi i izvan nje, koja učenicima može pružiti podršku u vezi sa nasilnim ponašanjem?
- X. Učenici znaju kome da se obrate ako su žrtve nasilnog ponašanja?
- XI. Postoje osobe u školi i izvan nje kojima se zaposleni mogu obratiti ako su žrtve nasilnog ponašanja?
- XII. Učenici su uključeni u kreiranje i realizaciju strategije za sprečavanje i smanjivanje nasilništva?
- XIII. Vodi se precizna evidencija o slučajevima nasilništva?
- XIV. Nasilno ponašanje je smanjeno u školi?

Dodatne tvrdnje

-
-

POKAZATELJI SA POJAŠNJAVAJUĆIM TVRDNJAMA

DIMENZIJA C **Razvijanje inkluzivne prakse**

C.1 **Organiziranje nastave i učenja**

Pokazatelj C.1.1 Nastava se planira tako da svi učenici mogu da uče

- I. Nastava se planira prije kao podrška učenju nego kao puko prenošenje nastavnog programa?
- II. Gradivo nastavnih programa odražava porijeklo, iskustvo i interesovanja svih koji uče?
- III. Lekcije polaze od zajedničkog iskustva koje može da se razvije na različite načine?
- IV. Lekcije omogućavaju učenje svim učenicima?
- V. Lekcije podstiču pogled na učenje kao na stalnu aktivnost, a ne konačnu koja se završava postizanjem određenih ciljeva?
- VI. Školski predmeti se uče na različite načine (interaktivna nastava, rad u parovima, grupi, grupne rasprave, frontalni oblik nastave itd.)?
- VII. Škola ima na raspolaganju prevodioce za gluhe i nagluhe učenike?
- VIII. Nastavnici razmatraju načine za smanjivanje potrebe za individualnom podrškom učenicima izvan redovne nastave?
- IX. Postoje različite aktivnosti u školi kao što su, naprimjer, verbalne prezentacije i diskusija, slušanje, čitanje, pisanje, crtanje, rješavanje problema, korištenje biblioteke, audiovizuelni materijal, praktični zadaci i kompjuteri?
- X. Učenici mogu pohađati časove u odjeći koja je u skladu sa njihovim vjerskim opredjeljenjem?
- XI. Nastavni program je prilagođen učenicima koji imaju problem da učestvuju u, naprimjer, nastavi umjetnosti i muzike zbog svojih vjerskih opredjeljenja?
- XII. Lekcije su po potrebi prilagođene tako da učenici koji imaju fizičke ili senzorne nedostake mogu steći vještine i znanje uz pomoć fizičkog odgoja ili praktičnih prirodnih nauka, fizike svjetla i zvuka?
- XIII. Osoblje uvažava da je nekim učenicima sa preprekama u učenju i učeću potrebno dodatno vrijeme prilikom korištenja opreme za praktičan rad?

Dodatne tvrdnje

POKAZATELJI SA POJAŠNJAVAJUĆIM TVRDNJAMA

DIMENZIJA C *Razvijanje inkluzivne prakse*

C.1 **Organiziranje nastave i učenja**

Pokazatelj C.1.2 Časovi podstiču učešće svih učenika

- I. Razredni i predmetni nastavnici preuzimaju odgovornost za učenje svih učenika na njihovim časovima?
- II. Nastoji se da se nastava i podrška sagleda iz učeničke perspektive?
- III. Časovi se zasnivaju na razlikama u učeničkom iskustvu i znanju?
- IV. Na časovima se vodi računa o emocionalnim i intelektualnim vidovima učenja?
- V. Časovi ostvaruju osjećanje uzbuđenosti učenja?
- VI. Govorni i pisani jezik je razumljiv svim učenicima?
- VII. U toku časova objašnjava se i uvježbava osnovni tehnički rječnik?
- VIII. Učenici mogu bilježiti svoj rad na više načina, koristeći crteže, fotografije i trake, podjednako kao i pisani zapis?
- IX. Časovi se zasnivaju na jezičkom i pisanom iskustvu učenika izvan škole?
- X. Časovi podstiču dijalog zaposlenih i učenika kao i samih učenika?
- XI. Časovi podstiču razvoj jezika za razmišljanje i razgovor o učenju?
- XII. Postoje mogućnosti da učenici kojima bosanski/hrvatski/srpski jezik nije maternji govore i pišu na svom maternjem jeziku?
- XIII. Učenici kojima bosanski/hrvatski/srpski jezik nije maternji podstiču se da razviju i koriste sposobnost prevođenja sa maternjeg jezika na bosanski/hrvatski/srpski?
- XIV. Prisustvo drugih odraslih na nastavi koristi se za razmatranje kako nastavni program unapređuje učenje i učešće svih učenika?
- XV. Osoblje prepoznaje fizički napor koji neki učenici sa poteškoćama u učenju i učešću ulažu u izvršavanje zadataka i zamor do kojeg usljed toga može doći?

XVI. Osoblje prepoznaje mentalni napor neophodan za čitanje sa usana i korištenje pomagala za vid kod djece sa senzornim oštećenjima?

Dodatne tvrdnje

-
-
-

POKAZATELJI SA POJAŠNJAVAJUĆIM TVRDNJAMA

DIMENZIJA C **Razvijanje inkluzivne prakse**

C.1 **Organiziranje nastave i učenja**

Pokazatelj C.1.3 Časovi razvijaju razumijevanje različitosti

- I. Učenici se podstiču da istražuju mišljenja koja se razlikuju od njihovih?
- II. Učenicima se pomaže da uđu u dijalog sa drugima različitog mišljenja ili porijekla?
- III. Postoje prilike da učenici rade sa onima koji se od njih razlikuju po porijeklu, etničkoj pripadnosti, ometenosti i spolu?
- IV. Osoblje pokazuje da uvažava drugačija mišljenja u diskusijama u razredu?
- V. Svi jezici se podjednako uvažavaju?
- VI. Nastavnim aktivnostima se razvija razumijevanje razlika u porijeklu, kulturi, etničkoj pripadnosti, spolu, ometenosti, seksualnoj opredijeljenosti i vjeri?
- VII. Učenici uče o različitosti kulturoloških utjecaja na jezik i nastavni program?
- VIII. Učenici imaju priliku da komuniciraju sa djecom i mladim ljudima iz privredno bogatijih i siromašnijih dijelova svijeta?
- IX. Nastavni program daje istorijski pogled na ugnjetavanje određenih grupa?
- X. Učenici se uče da dovode u pitanje stereotip u nastavnom materijalu i diskusijama u razredu?

Dodatne tvrdnje

-
-
-

POKAZATELJI SA POJAŠNJAVAJUĆIM TVRDNJAMA

DIMENZIJA C Razvijanje inkluzivne prakse

C.1 Organiziranje nastave i učenja

Pokazatelj C.1.4 Učenici su aktivno uključeni u svoje učenje

- I. Učenici se podstiču da preuzmu odgovornost za svoje učenje?
- II. Nastavnici objašnjavaju svrhu lekcije ili grupe lekcija?
- III. Učionica, izloženi materijali i druga sredstva pomažu samostalnom učenju?
- IV. Podrška koja se daje učenicima pomaže da napreduju u svom učenju oslanjajući se na znanja i sposobnosti koje već posjeduju?
- V. Učenici su upoznati sa nastavnim planom pa mogu odabrati da li će učiti bržim tempom ili detaljnije i detaljnije?
- VI. Učenici uče kako da rade istraživanje i napišu rad o nekoj temi?
- VII. Učenici su sposobni da samostalno koriste biblioteku i informatičku tehnologiju?
- VIII. Učenici uče kako da prave bilješke na lekcijama iz knjiga i organiziraju svoj rad?
- IX. Izbjegavaju se aktivnosti sa mehaničkim prepisivanjem?
- X. Učenici uče kako da prezentiraju svoj rad u usmenom, pisanom i drugom obliku, individualno i grupno?
- XI. Učenici se podstiču da usmeno i pismeno daju siže onoga što su naučili?
- XII. Učenici uče kako da obnavljaju građivo za testove i ispite?
- XIII. Učenici se pitaju kakva im je pomoć potrebna?
- XIV. Učenici se pitaju o kvalitetu časova/lekcija?
- XV. Učenici su uključeni u pronalaženje načina za prevazilaženje sopstvenih i tuđih teškoća u učenju?
- XVI. Učenici imaju pravo da biraju između aktivnosti?
- XVII. Interesovanja, znanja i sposobnosti koje su učenici samostalno stekli uvažavaju se i koriste na časovima?

Dodatne tvrdnje

-
-

POKAZATELJI SA POJAŠNJAVAJUĆIM TVRDNJAMA

DIMENZIJA C Razvijanje inkluzivne prakse

C.1 Organiziranje nastave i učenja

Pokazatelj C.1.5 Učenici uče kroz zajednički rad

- I. Nuđenje i primanje pomoći učenici smatraju redovnim zadatkom i aktivnosti u razredu?
- II. Postoje utvrđena pravila za učenike kada je u pitanju uzimanje riječi, slušanje drugih i traženje objašnjenja jednih od drugih kao i školskog osoblja?
- III. Učenici spremno razmjenjuju s drugima svoje znanje i sposobnosti?
- IV. Učenici učtivo odbiju pomoć kada im nije potrebna?
- V. Grupne aktivnosti omogućavaju učenicima da raspodijele zadatke i spoje ono što su naučili?
- VI. Učenici uče kako da sastave zajednički izvještaj od doprinosa koji su dali različiti članovi grupe?
- VII. Kada je neko u razredu nemiran, drugi učenici pomažu da se on smiri, a ne da se dodatno uznemiri?
- VIII. Učenici uvažavaju činjenicu da svako treba imati svoj trenutak isticanja?
- IX. Učenici zajednički pomažu drugima da prevaziđu teškoće na času?
- X. Učenici su uključeni u međusobno ocjenjivanje učenja?
- XI. Učenici pomažu jedni drugima u postavljanju ciljeva učenja?

Dodatne tvrdnje

-
-
-

POKAZATELJI SA POJAŠNJAVAJUĆIM TVRDNJAMA

DIMENZIJA C Razvijanje inkluzivne prakse

C.1 Organiziranje nastave i učenja

Pokazatelj C.1.6 Ocjenjivanje doprinosi uspjehu svih učenika

- I. Nastavnici preuzimaju odgovornost za napredak svih učenika na časovima?
- II. Učenici su uključeni u ocjenjivanje i razmatranje sopstvenog učenja?
- III. Roditelji/staratelji su uključeni u proces ocenjivanja?
- IV. Evidencija uspjeha (svjedožbe, dnevnici, učeničke knjižice) odražava sve sposobnosti, znanja i iskustvo učenika, kao što su dopunski jezici, drugi sistemi komunikacije, hobiji, interesovanja i radno iskustvo?
- V. Mišljenja koja se daju o učenicima izražavaju poštovanje?
- VI. Ocjenjivanje se zasniva na detaljnim posmatranjima i praćenjima?
- VII. Ocjenjivanje je usmjereno na ono što je važno da se nauči?
- VIII. Ocjenjivanje se uvijek koristi za razvijanje znanja kod učenika?
- IX. Ocjenjivanje dovodi do izmjene nastavnih planova i prakse?
- X. Postoje različiti načini za pokazivanje i ocjenjivanje znanja koji vode računa o razlikama u karakteru učenika, njihovim interesima i rasponu njihovih sposobnosti?
- XI. Postoje mogućnosti za ocenjivanje rada koji je urađen u saradnji s drugima?
- XII. Učenici razumiju zašto se ocjenjuju?
- XIII. Učenici dobijaju povratne informacije o tome šta su naučili i šta bi sljedeće mogli da urade?
- XIV. Redovno se prate rezultati različitih grupa učenika (dječaci, djevojčice, nacionalne manjine, učenici sa preprekama u učenju i učešću) u svrhu otkrivanja teškoća i rada na njihovom uklanjanju?

Dodatne tvrdnje

-
-
-

POKAZATELJI SA POJAŠNJAVAJUĆIM TVRDNJAMA

DIMENZIJA C **Razvijanje inkluzivne prakse**

C.1 **Organiziranje nastave i učenja**

Pokazatelj C.1.7 **Disciplina u učionici zasniva se na uzajamnom poštovanju**

- I. Pristup disciplini u razredu podstiče samodisciplinu?
- II. Osoblje se međusobno podržava u tome da bude odlučno ali bez pokazivanja ljutnje?
- III. Osoblje razmjenjuje svoju zabrinutost i udružuje znanje i vještine za prevazilaženje izolacije i nemirnog ponašanja?
- IV. Razredna praksa je dosljedna i jasna?
- V. Učenici su uključeni u rješavanje problema u razredu?
- VI. Učenici su uključeni u formuliranje pravila za ponašanje u učionici?
- VII. Učenici se konsultiraju u vezi sa unapređivanjem atmosfere u razredu?
- VIII. Učenici se konsultiraju o tome kako da se poveća pažnja za vrijeme nastave?
- IX. Učenici smatraju da se prema njima odnosi pravedno bez obzira na spol ili etničku pripadnost?
- X. Ako se u učionici nalazi više odraslih, oni snose odgovornost za neometano odvijanje časa?
- XI. Postoje jasne procedure s kojima su upoznati svi učenici i nastavnici za postupanje u slučajevima izazivačkog ponašanja?
- XII. Školsko osoblje i učenici shvataju da nije pravedno da nastavnici više pažnje obraćaju na dječake nego na djevojčice i obrnuto?

Dodatne tvrdnje

-
-
-

POKAZATELJI SA POJAŠNJAVAJUĆIM TVRDNJAMA

DIMENZIJA C **Razvijanje inkluzivne prakse**

C.1 **Organiziranje nastave i učenja**

Pokazatelj C.1.8 Nastavnici planiraju, održavaju nastavu i procjenjuju kroz saradnju

- I. Nastavnici razmjenjuju svoje planove rada, raspored časova i domaće zadatke?
- II. Nastavne aktivnosti se planiraju tako da u potpunosti iskoriste sve odrasle koji su prisutni u učionici?
- III. Nastavnici organiziraju partnersko izvođenje nastave?
- IV. Partnerska nastava se koristi kao prilika za razmjenu razmišljanja o učenju učenika?
- V. Nastavnici rado primaju komentare kolega, naprimjer, o pristupačnosti jezika predavanja i učešću učenika u aktivnostima?
- VI. Nastavnici unose izmjene u svoju nastavu na osnovu povratnih informacija koje dobiju od svojih kolega?
- VII. Redovno i pomoćno nastavno osoblje saraduje i razmjenjuje iskustva u radu sa pojedincima, grupama i cijelim razredom?
- VIII. Nastavnici i drugo školsko osoblje, koje radi zajedno, daju učenicima model za saradnju?
- IX. Nastavnici rade zajedno sa drugima na rješavanju problema kada napredak jednog učenika ili grupe postane povod za zabrinutost?
- X. Školsko osoblje koje partnerski radi snosi zajedničku odgovornost za omogućavanje učešća svih učenika u nastavi?

Dodatne tvrdnje

-
-
-

POKAZATELJI SA POJAŠNJAVAJUĆIM TVRDNJAMA

DIMENZIJA C *Razvijanje inkluzivne prakse*

C.1 **Organiziranje nastave i učenja**

Pokazatelj C.1.9 Pomoćnici nastavnika podržavaju učenje i učešće svih učenika

- I. Pomoćnici nastavnika su uključeni u planiranje i procjenu nastavnih programa?
- II. Pomoćnici nastavnika su vezani za određenu oblast nastavnog programa ili određenog učenika?
- III. Pomoćnici nastavnika se brinu o povećanju učešća svih učenika?
- IV. Pomoćnici nastavnika nastoje da učenici steknu nezavisnost i da ih oslobode njihove direktne pomoći?
- V. Pomoćnici nastavnika podstiču vršnjačku pomoć učenicima koji imaju teškoće sa učenjem?
- VI. Pomoćnici nastavnika vode računa o tome da ne budu prepreka druženju mladih ljudi sa svojim vršnjacima?
- VII. Pomoćnici nastavnika imaju opis poslova koji odražava obim dužnosti koje obavljaju?
- VIII. Svi nastavnici su upoznati sa obimom aktivnosti iz opisa poslova pomoćnika nastavnika?
- IX. Učionički prostor je organiziran tako da pomoćnici nastavnika mogu da rade sa grupama i sa različitim pojedincima?
- X. Pomoćnici nastavnika su plaćeni za sve poslove koje obavljaju, kao što je prisustvo sastancima, priprema nastavnog materijala i obuka?
- XI. Pomoćnici nastavnika se pitaju za mišljenje o prirodi opisa njihovog posla?
- XII. Uvažava se da nekim učenicima sa preprekama u učenju i učešću prije treba lični pomoćnik nego pomoćnik za nastavu?
- XIII. Učenici sa preprekama u učenju i učešću se pitaju o pomoći koja im je možda potrebna i karakteristikama osobe koja im je pruža?
- XIV. Uviđa se i prihvata da lični pomoćnik i pomoćnik u nastavi mogu preuzeti ulogu zastupnika nekih učenika?

Dodatne tvrdnje

•

POKAZATELJI SA POJAŠNJAVAJUĆIM TVRDNJAMA

DIMENZIJA C Razvijanje inkluzivne prakse

C.1 Organiziranje nastave i učenja

Pokazatelj C.1.10 Domaći zadaci doprinose učenju svih učenika

- I. Domaći zadatak uvijek ima jasan cilj i jasno odražava šta treba naučiti?
- II. Domaći zadatak je povezan sa sposobnostima i znanjem svih učenika?
- III. Postoje mogućnosti da se domaći zadaci rade na različite načine?
- IV. Domaći zadatak proširuje sposobnosti i znanja svih učenika?
- V. Nastavnici pomažu jedni drugima da osmisle i daju koristan domaći zadatak?
- VI. Učenici imaju dovoljno mogućnosti da razjasne zahtjeve domaćeg zadatka prije kraja časa?
- VII. Domaći zadaci se mijenjaju ako se iz razgovora pokaže da oni nisu osmišljeni ili podesni za neke učenike?
- VIII. Postoji mogućnost da se domaći zadatak uradi u školskim prostorijama, za vrijeme odmora, ručka ili izvan redovne nastave?
- IX. Domaći zadaci su uključeni u planiranje nastavnih programa za polugodište/godinu?
- X. Domaći zadaci podstiču učenike da preuzmu odgovornost za sopstveno učenje?
- XI. Oni koji daju domaći zadatak sigurni su da ga učenici mogu uraditi bez pomoći roditelja/staratelja?
- XII. Postoje mogućnosti da učenici zajedno rade na domaćem zadatku?
- XIII. Učenici mogu da biraju u okviru domaćih zadataka, da ih povežu sa svojim znanjem i interesovanjima?
- XIV. Učenici mogu koristiti domaći zadatak kako bi se bavili određenom oblašću koja ih interesuje u nekom određenom vremenskom periodu?

Dodatne tvrdnje

-
-

POKAZATELJI SA POJAŠNJAVAJUĆIM TVRDNJAMA

DIMENZIJA C **Razvijanje inkluzivne prakse**

C.1 **Organiziranje nastave i učenja**

Pokazatelj C.1.11 Svi učenici učestvuju u izvanškolskim aktivnostima

- I. Svi učenici mogu da nađu aktivnosti koje ih zanimaju?
- II. Postoji transport kojim se učenicima koji stanuju daleko ili imaju ograničenu pokretljivost omogućava da učestvuju u aktivnostima poslije nastave?
- III. Svi učenici se podstiču da učestvuju u muzičkim, dramskim i fizičkim aktivnostima?
- IV. Dječaci i djevojčice mogu da učestvuju u grupama u kojima jedan spol dominira, naprimjer, plesni klub, šahovski klub ili hor?
- V. Postoje mogućnosti za istospolne grupe u slučajevima kada su mješovite aktivnosti zabranjene zbog kulturoloških, religioznih ili drugih razloga?
- VI. Djeca i mladi ljudi se odvrćaju od monopolskog korištenja prostora u dvorištu ili igralištu, naprimjer, samo za fudbal?
- VII. Učenici uče repertoar igara na otvorenom u koje se mogu uključiti djeca sa različitim sposobnostima?
- VIII. Učenici koji su odabrani da predstavljaju svoja odjeljenja odražavaju raznolikost učenika u školi?
- IX. Učenici koji su odabrani da predstavljaju školu odražavaju raznolikost učenika u školi?
- X. Na školskim izletima, uključujući i putovanja u inozemstvo, mogu učestvovati svi učenici bez obzira na rezultate ili prepreke za učenje i učešće?
- XI. Svim učenicima je pružena mogućnost da učestvuju u izvanškolskim aktivnostima?
- XII. Igre i časovi tjelesnog odgoja podstiču sport i vježbanje za sve?
- XIII. Sportski dani uključuju aktivnosti u kojima svako može učestvovati bez obzira na nivo spretnosti, sposobnosti ili prepreke za učenje i učešće.

Dodatne tvrdnje

-
-

POKAZATELJI SA POJAŠNJAVAJUĆIM TVRDNJAMA

DIMENZIJA C *Razvijanje inkluzivne prakse*

C.2 **Mobilizacija resursa**

Pokazatelj C.2.1 **Različitosti među učenicima koriste se kao resursi za nastavu i učenje**

- I. Učenici su podstaknuti da razmjenjuju svoja znanja i iskustva, naprimjer, o različitim zemljama, regionima i dijelovima grada ili o istoriji njihovih porodica?
- II. Prepoznaje se sposobnost učenika da pruže emotivnu podršku i da li se ona koristi pažljivo?
- III. Učenici sa više znanja ili sposobnosti u nekoj oblasti podučavaju učenike koji imaju manje znanja ili sposobnosti?
- IV. Postoje prilike da učenici različite starosti pomognu jedni drugima?
- V. Za vršnjačku edukaciju izabrani su učenici različitih kultura, sposobnosti i prepreka za učenje i učešće?
- VI. Smatra se da svako, bez obzira na rezultat ili prepreku za učenje i učešće, daje značajan doprinos procesu predavanja ili učenja?
- VII. Različitost jezika kojima učenici govore koristi se kao sastavni dio nastavnog programa i kao jezički resurs za rad na stranim jezicima?
- VIII. Učenici koji su prevazišli neki određeni problem prenose iskustva koja su pri tome stekli?
- IX. Prepreke u učenju i učešću nekih učenika, naprimjer, u mogućnosti da fizički pristupe nekom dijelu zgrade ili nekom od dijelova nastavnog programa, koriste se kao zadaci ili projekti u rješavanju problema?

Dodatne tvrdnje

-
-
-

POKAZATELJI SA POJAŠNJAVAJUĆIM TVRDNJAMA

DIMENZIJA C *Razvijanje inkluzivne prakse*

C.2 **Mobilizacija resursa**

Pokazatelj C.2.2 *Stručnost školskog osoblja u potpunosti se koristi*

- I. Sva znanja i vještine školskog osoblja su poznati, pored onih koji su dati u opisu njihovog radnog mjesta?
- II. Školsko osoblje se podstiče da podijeli sva svoja znanja i vještine kako bi doprinijeli učenju?
- III. Školsko osoblje se podstiče da razvija svoja znanja i vještine?
- IV. Raznolikost jezika kojim govori školsko osoblje koristi se kao resurs za učenike?
- V. Školsko osoblje sa posebnim znanjima i vještinama nudi svoju pomoć drugima?
- VI. Različite kulture i porijeklo školskog osoblja ugrađeni su u razvoj nastavnog programa i nastavu?
- VII. Postoje formalne i neformalne prilike da školsko osoblje razriješi svoja pitanja u vezi sa učenicima oslanjajući se na mišljenja i stručnost svojih kolega?
- VIII. Školsko osoblje nudi neka alternativna viđenja u vezi s pitanjima oko učenika?
- IX. Školsko osoblje uči na primjeru poučne prakse i iskustava iz drugih škola?
- X. Školsko osoblje iz lokalnih specijalnih škola je pozvano da podijeli svoja iskustva sa školskim osobljem iz redovnih škola?

Dodatne tvrdnje

-
-
-

POKAZATELJI SA POJAŠNJAVAJUĆIM TVRDNJAMA

DIMENZIJA C *Razvijanje inkluzivne prakse*

C.2 **Mobilizacija resursa**

Pokazatelj C.2.3 Školsko osoblje razvija resurse za podršku učenju i učešću

- I. Nastavnici razvijaju zajedničke, primjenjive resurse za podršku učenju?
- II. Školsko osoblje zna za resurse koji su raspoloživi za podršku njihovim časovima?
- III. Da li biblioteka omogućava učenicima učenje u školi?
- IV. Biblioteka je organizirana tako da svi imaju pristup knjigama?
- V. Postoji dovoljan izbor kvalitetne beletristike i druge literature za sve učenike na različitim jezicima kojima se učenici služe?
- VI. Sadržaj nastavnog programa je adekvatno prilagođen (naprimjer, u krupnoj štampi, audiokasetama ili brajovom pismu) i dostupan svim učenicima sa preprekama u učenju i učešću?
- VII. Postoji organizirana videobiblioteka u školi?
- VIII. Kompjuteri su uključeni u predavanja kroz nastavni program?
- IX. Postoji sistem za efektivno korištenje obrazovnog televizijskog programa bez nastavnog programa?
- X. Elektronsku poštu i internet efikasno koristi školsko osoblje kao pomoć u procesu nastave i učenja?
- XI. Svi učenici imaju mogućnost da komuniciraju s drugima koji su daleko, bilo pisanim putem, telefonom ili elektronskom poštom?
- XII. Učenici efikasno koriste internet kao pomoć u izradi školskih zadataka i domaćih zadataka?
- XIII. Kasetofoni se koriste kao pomoć u usmenom radu u okviru nastavnog programa?
- XIV. Nove tehnološke mogućnosti se iskorištavaju kada postanu dostupne, naprimjer, programi prepoznavanja glasa kao pomoć učenicima koji imaju izuzetno velike probleme u pisanju?
- XV. Radne tabele se koriste samo kada ih učenici jasno razumiju i proširuju njihovo učenje?

Dodatne tvrdnje

•

POKAZATELJI SA POJAŠNJAVAJUĆIM TVRDNJAMA

DIMENZIJA C **Razvijanje inkluzivne prakse**

C.2 **Mobilizacija resursa**

Pokazatelj C.2.4 Resursi u zajednici su poznati i koriste se

- I. Postoji dobro vođena i redovno dopunjavana evidencija o resursima u zajednici koji mogu pomoći proces predavanja i učenja?

To može da uključuje muzeje, umjetničke galerije, lokalne vjerske centre, predstavnike socijalnih grupacija i udruženja, okružna, gradska, općinska i regionalna vijeća, lokalna preduzeća, bolnice, starački domovi, policijsku službu, vatrogasnu službu, volonterska udruženja, nevladine organizacije, sportske centre i objekte, parkove, ustanove nadležne za vodu, rijeke i kanale, političare, lidere etničkih manjina, sindikate, centre za savjetovanje građana, biblioteke, gradske i seoske farme, ustanove za očuvanje spomenika grada, željezničke stanice, aerodrome, nedležne u oblasti transporta, centre za učenja, više škole, univerzitete i ostale obrazovne ustanove.

- II. Članovi različitih grupa iz okruženja daju doprinos nastavnom programu u školi?
- III. Roditelji/staratelji i ostali članovi lokalne zajednice koriste se kao resurs podrške na časovima?
- IV. Odrasli sa ometenošću uključeni su u pružanje pomoći i podrške učenicima u školi?
- V. Osobe koje rade u tom kraju nastupaju kao mentori i pomažu učenicima koji se suočavaju sa teškoćama?
- VI. Resursi koji su dostupni nekim kućama, kao referentni materijal, ponekad su dostupni kao podrška i pomoć svim učenicima?

Dodatne tvrdnje

-
-
-

POKAZATELJI SA POJAŠNJAVAJUĆIM TVRDNJAMA

DIMENZIJA C **Razvijanje inkluzivne prakse**

C.2 **Mobilizacija resursa**

Pokazatelj C.2.5 Školska sredstva su pravedno raspoređena tako da podržavaju inkluziju

- I. Postoji otvorena i ravnopravna raspodjela sredstava u školi?
- II. Jasno je kako se sredstva koriste za pomoć učenicima različitih uzrasta i rezultata?
- III. Postoje sredstva koja su usmjerena za pomoć i podsticanje samostalnog učenja?
- IV. Školsko osoblje je upoznato sa sredstvima dodijeljenim školi za pomoć učenicima koji su kategorizirani kao „učenici sa posebnim obrazovnim potrebama“?
- V. Sredstva namijenjena „posebnim obrazovnim potrebama“ koriste se da povećaju mogućnosti škole da odgovori na postojeće različitosti?
- VI. Sredstva podrške se usmjeravaju na prevenciju prepreka za učenje, učešće i smanjenje kategorizacije učenika?
- VII. Školsko osoblje redovno procjenjuje kako se koriste dobijena sredstva, tako da ih mogu koristiti fleksibilno, da bi odgovorili na promjenljive potrebe svih učenika?

Dodatne tvrdnje

-
-
-

IV DIO

ZAKLJUČAK I UPITNICI

Zaključak: **Prioriteti za razvoj**

Upitnik 1 **Pokazatelji inkluzivnosti (upitnik za odrasle)**

Upitnik 2 **Pokazatelji inkluzivnosti (upitnik za učenike)**

Upitnik 3 **Moja osnovna škola**

ZAKLJUČAK

Prioriteti za razvoj

Molimo Vas, označite zabilješkom bilo koju grupu kojoj vi pripadate, a označava Vaš odnos sa školom:

- nastavnik pomoćnik nastavnika nenastavno osoblje
 učenik roditelj / staratelj školska uprava neka druga
grupa (navedite koja)

Navedite jedan ili dva svoja prioriteta za razvoj škole u dolje navedenim oblastima. Oni mogu biti navedeni kao pokazatelj ili grupa pokazatelja, pitanje ili grupa pitanja, tema koja nije pokrivena materijalima Indeksa. Treba da imate u vidu utjecaj prijedloga iz jedne dimenzije na promjene u drugim dimenzijama.

DIMENZIJA A Stvaranje inkluzivne kulture

Izgradnja zajednice *Pokazatelji / tvrdnje / druge teme*

Uspostavljanje inkluzivnih vrijednosti *Pokazatelji / tvrdnje / druge teme*

DIMENZIJA B Kreiranje inkluzivne politike

Razvijanje škole za sve *Pokazatelji / tvrdnje / druge teme*

Organiziranje podrške različitostima *Pokazatelji / tvrdnje / druge teme*

DIMENZIJA C Razvoj inkluzivne prakse

Organiziranje nastave i učenja *Pokazatelji / tvrdnje / druge teme*

Mobilizacija resursa *Pokazatelji / tvrdnje / druge teme*

Upitnik 1

Upitnik za odrasle
POKAZATELJI INKLUZIVNOSTI

Molimo Vas, označite (bojenjem ili X) grupu kojoj vi pripadate, a označava Vaš odnos sa školom:

- nastavnik
 roditelj / staratelj
 školska uprava
 predstavnik institucije/organizacije (navedite koje) _____

Molimo Vas da zaokružite broj koji najbolje opisuje u kojoj mjeri se slažete ili pak ne slažete sa dolje navedenim tvrdnjama, a odnose se na situaciju u osnovnoj školi u vašoj zajednici.

		uopće se ne slažem	uglavnom se ne slažem	uglavnom se slažem	u potpunosti se slažem
A.1.1	Učenici se osjećaju prijatno u školi.	1	2	3	4
A.1.2	Mišljenje učenika ima utjecaja na dešavanja u školi.	1	2	3	4
A.1.3	Učenici u školi pomažu jedni drugima u učenju.	1	2	3	4
A.1.4	Roditelji/staratelji izbjegavaju da dođu na razgovor sa razrednicima.	1	2	3	4
A.1.5	Postoji pozitivno mišljenje o školi u vašoj zajednici.	1	2	3	4
A.1.6	Školsko osoblje međusobno dobro surađuje.	1	2	3	4
A.1.7	Nastavnici se obraćaju učenicima s poštovanjem.	1	2	3	4
A.1.8	Školsko osoblje i uprava škole dobro surađuju.	1	2	3	4
A.2.1	Učenici smatraju da mogu ostvariti željeni uspjeh u školi.	1	2	3	4
A.2.2	U školi se školski uspjeh smatra važnijim od saradnje među učenicima.	1	2	3	4
A.2.3	Učenici sa posebnim potrebama jednako su prihvaćeni u školi kao i djeca bez posebnih potreba.	1	2	3	4
A.2.4	Prostori i mjesta u školi (kao što su učionice, hodnici i toaleti) održavaju se u dobrom stanju.	1	2	3	4
A.2.5	Škola pruža mogućnosti roditeljima da se uključe u školske aktivnosti.	1	2	3	4

		uopće se ne slažem	uglavnom se ne slažem	uglavnom se slažem	u potpunosti se slažem
A.2.6	Učenici koji postižu odličan uspjeh aktivniji su u školi nego ostali učenici.	1	2	3	4
A.2.7	U školi nastoje da smanje sve vidove diskriminacije.	1	2	3	4
B.1.1	Pri zapošljavanju školskog osoblja nema diskriminacije prema spolu, nacionalnosti, vjeri, jeziku i sl.	1	2	3	4
B.1.2	Uključivanje svih učenika u školu javno se promovira kao politika škole.	1	2	3	4
B.1.3	Školska zgrada i prostor uređeni su tako da budu pristupačni za sve, a posebno za osobe koje imaju poteškoće sa vidom, sluhom ili kretanjem.	1	2	3	4
B.1.4	Novim učenicima se pomaže da se uklope u školsku sredinu.	1	2	3	4
B.1.5	U školi se organiziraju odjeljenja bez obzira na školske rezultate, porijeklo ili posebne potrebe djece.	1	2	3	4
B.1.6	Sva djeca osnovnoškolskog uzrasta u vašem okruženju pohađaju osnovnu školu.	1	2	3	4
B.2.1	Škola pomaže učenicima sa posebnim potrebama u nastavi.	1	2	3	4
B.2.2	Učenici imaju priliku da vode nastavni proces, npr. da pripreme neku temu i da je objasne ostalim učenicima.	1	2	3	4
B.2.3	Učenicima je obezbijedena dodatna pomoć pri učenju i učešću u nastavi.	1	2	3	4
B.2.4	Nastavnici/ce mijenjaju raspored sjedenja učenika da bi se poboljšala saradnja između učenika s boljim školskim uspjehom i učenika koji postižu slabiji školski uspjeh.	1	2	3	4
B.2.5	Svi učenici znaju kome se mogu obratiti za pomoć u školi kada imaju poteškoće sa učenjem.	1	2	3	4
B.2.6	Učenici pomažu nastavnicima u smirivanju nemirnog ponašanja učenika u školi.	1	2	3	4

		uopće se ne slažem	uglavnom se ne slažem	uglavnom se slažem	u potpunosti se slažem
B.2.7	Učenici znaju kome se treba obratiti u školi za pomoć ako su doživjeli neki oblik nasilja.	1	2	3	4
C.1.1	Učenici imaju priliku da na časovima rade u parovima, grupama i samostalno.	1	2	3	4
C.1.2	Tokom časova učenici mogu praviti zabilješke na sebi svojstven način (npr. koristiti vlastiti jezik, crteže, audiozapise i sl.).	1	2	3	4
C.1.3	Učenici u razredu imaju priliku da sarađuju sa učenicima koji se razlikuju prema porijeklu, sposobnostima, spolu, vjeri i sl.	1	2	3	4
C.1.4	Učenici su uključeni u međusobno ocjenjivanje.	1	2	3	4
C.1.5	Prilikom ocjenjivanja učenika nastavnici/ce uzimaju u obzir sposobnosti, interesovanja i znanja učenika.	1	2	3	4
C.1.6	Učenici su uključeni u postavljanje pravila ponašanja u školi.	1	2	3	4
C.1.7	Domaći zadaci su u skladu sa sposobnostima i mogućnostima učenika.	1	2	3	4
C.1.8	Obezbijeden je poseban (školski) prijevoz do škole za učenike koji stanuju daleko od škole kao i za učenike koji imaju ograničenu pokretljivost.	1	2	3	4
C.1.9	Svi učenici imaju mogućnost da se uključe u različite sekcije u školi (sportska, muzička, likovna, novinarska itd.).	1	2	3	4
C.2.1	Učenici s boljim školskim uspjehom podučavaju učenike koji postižu slabiji školski uspjeh.	1	2	3	4
C.2.2	Na časovima učenici imaju priliku da koriste kasetofone, računare, televiziju i video u savladavanju nastavnog gradiva.	1	2	3	4

		uopće se ne slažem	uglavnom se ne slažem	uglavnom se slažem	u potpunosti se slažem
C.2.3	U školskoj biblioteci dovoljan je izbor knjiga i udžbenika za sve učenike.	1	2	3	4
C.2.4	Predstavnici različitih institucija kao što je policija, dom zdravlja, centar za socijalni rad i humanitarne organizacije uključuju se u aktivnosti u školi.	1	2	3	4

Navedite preporuke za poboljšanje kvaliteta obrazovanja djece sa preprekama u učenju i učešću

- 1 _____
- 2 _____
- 3 _____

Upitnik 2

Upitnik za učenike/učenicice

POKAZATELJI INKLUZIVNOSTI

Molimo te da svaku izjavu pročitaš pažljivo i onda označiš stepen sa kojim se **slažeš** ili **ne slažeš** sa datom izjavom. Ukoliko se u potpunosti ne slažeš, zaokruži 1, ukoliko se uglavnom ne slažeš, zaokruži 2, ukoliko se uglavnom slažeš, zaokruži 3 i, ukoliko se u potpunosti slažeš, zaokruži 4.

Spol: dječak djevojčica

Razred koji pohađaš: _____

Sada zaokruži kvadratić koji najbolje opisuje u kojoj mjeri se slažeš ili ne slažeš sa dolje navedenim tvrdnjama, a odnose se na situaciju u osnovnoj školi u tvojoj zajednici.

		uopće se ne slažem	uglavnom se ne slažem	uglavnom se slažem	u potpunosti se slažem
A.1.1	Učenici se osjećaju prijatno u školi.	1	2	3	4
A.1.2	Učenici zastupaju (brane) jedni druge kada misle da se prema njima postupa nepravedno.	1	2	3	4
A.1.3	Učenici zajednički i ravnopravno s nastavnicima odlučuju o važnim pitanjima školskog života.	1	2	3	4
A.1.4	Učenici u školi pomažu jedni drugima u učenju.	1	2	3	4
A.1.5	Nastavnici oslovljavaju sve učenike njihovim pravim imenom.	1	2	3	4
A.1.6	Učenicima je poznato šta direktor radi.	1	2	3	4
A.1.7	U mjestu u kojem živim svi imaju pozitivno mišljenje o mojoj školi.	1	2	3	4
A.1.8	Roditelji/staratelji izbjegavaju da dođu na razgovor sa razrednicima.	1	2	3	4
A.2.1	Učenici smatraju da mogu ostvariti željeni uspjeh u školi.	1	2	3	4
A.2.2	U školi se školski uspjeh smatra važnijim od saradnje među učenicima.	1	2	3	4
A.2.3	Učenici s posebnim potrebama jednako su prihvaćeni u školi kao i djeca bez posebnih potreba.	1	2	3	4
A.2.4	Prostori i mjesta u školi (kao što su učionice, hodnici i toaleti) se održavaju u dobrom stanju.	1	2	3	4

		uopće se ne slažem	uglavnom se ne slažem	uglavnom se slažem	u potpunosti se slažem
A.2.5	Učenici pomažu drugim učenicima koji imaju poteškoće sa učenjem.	1	2	3	4
A.2.6	Škola pruža mogućnosti roditeljima da se uključe u školske aktivnosti (npr. priredbe, vijeća roditelja).	1	2	3	4
A.2.7	Učenici koji postižu odličan uspjeh aktivniji su u školi (nastava, priredbe) nego ostali učenici.	1	2	3	4
B.1.1	U tvojoj okolini sva djeca pohađaju osnovnu školu.	1	2	3	4
B.1.2	U školi učenici imaju mogućnost da rade u grupama.	1	2	3	4
B.1.3	Školska zgrada i prostor su uređeni tako da budu pristupačni i za osobe koje imaju poteškoće sa vidom, sluhom ili kretanjem.	1	2	3	4
B.1.4	Novim učenicima se pomaže da se uklope u školsku sredinu.	1	2	3	4
B.1.5	Nastavnici/ce mijenjaju raspored sjedenja učenika da bi se poboljšala saradnja između učenika sa boljim školskim uspjehom i učenika koji postižu slabiji školski uspjeh.	1	2	3	4
B.2.1	Škola pomaže učenicima s posebnim potrebama u nastavi.	1	2	3	4
B.2.2	Učenici imaju priliku da vode nastavni proces, npr. da pripreme neku temu i da je objasne ostalim učenicima.	1	2	3	4
B.2.3	Učenicima je obezbijedena dodatna pomoć pri učenju i učešću u nastavi.	1	2	3	4
B.2.4	Svi učenici znaju kome se mogu obratiti za pomoć u školi kada imaju poteškoće sa učenjem.	1	2	3	4
B.2.5	Učenici pomažu nastavnicima u smirivanju nemirnog ponašanja učenika u školi.	1	2	3	4
B.2.6	Učenici znaju kome se treba obratiti u školi za pomoć ako su doživjeli neki oblik nasilja.	1	2	3	4

		uopće se ne slažem	uglavnom se ne slažem	uglavnom se slažem	u potpunosti se slažem
C.1.1	Učenici imaju priliku da na časovima rade u parovima, grupama i samostalno.	1	2	3	4
C.1.2	Tokom časova učenici mogu praviti zabilješke na sebi svojsten način (npr. koristiti vlastiti jezik, crteže, audiozapise i sl.).	1	2	3	4
C.1.3	Učenici u razredu imaju priliku da sarađuju sa učenicima koji se razlikuju prema porijeklu, sposobnostima, spolu, vjeri i sl.	1	2	3	4
C.1.4	Učenici su uključeni u međusobno ocjenjivanje.	1	2	3	4
C.1.5	Prilikom ocjenjivanja učenika nastavnici/ce uzimaju u obzir sposobnosti, interesovanja i znanja učenika.	1	2	3	4
C.1.6	Učenici su uključeni u postavljanje pravila ponašanja u školi.	1	2	3	4
C.1.7	Domaći zadaci su u skladu sa sposobnostima i mogućnostima učenika.	1	2	3	4
C.1.8	Obezbijeđen je poseban (školski) prijevoz do škole za učenike koji stanuju daleko od škole kao i za učenike koji imaju ograničenu pokretljivost.	1	2	3	4
C.1.9	Svi učenici imaju mogućnost da se uključe u različite sekcije u školi (sportska, muzička, likovna, novinarska itd.).	1	2	3	4
C.2.1	Učenici sa boljim školskim uspjehom podučavaju učenike koji postižu slabiji školski uspjeh.	1	2	3	4
C.2.2	Na časovima učenici imaju priliku da koriste kasetofone, računare, televiziju i video u savladavanju nastavnog gradiva.	1	2	3	4
C.2.3	U školskoj biblioteci je dovoljan izbor knjiga i udžbenika za sve učenike.	1	2	3	4
C.2.4	Predstavnici različitih institucija kao što je policija, dom zdravlja, centar za socijalni rad i humanitarne organizacije uključuju se u aktivnosti u školi.	1	2	3	4

Navedi tri stvari koje bi najviše želio/željela da se promijene ili poboljšaju u tvojoj školi:

1. _____

2. _____

3. _____

Upitnik 3
MOJA OSNOVNA ŠKOLA

Ja sam djevojčica Ja sam dječak Ja sam u odjeljenju _____

	potpuno se slažem	djelimično se slažem	ne slažem se
1. Nekada radim na času u paru sa drugom/drugaricom.			
2. Nekada je odjeljenje podijeljeno u radne grupe.			
3. Pomažem drugu/drugarici u radu kada im teško ide.			
4. Moji drugovi/drugarice mi pomažu u radu kada meni teško ide.			
5. Moj rad je istaknut na zidu/panou da ga drugi vide.			
6. Moj nastavnik/nastavnica voli da čuje moje ideje.			
7. Moj nastavnik/nastavnica voli da mi pomogne u mom radu.			
8. Volim da pomognem nastavniku/nastavnici kada treba da se uradi neki posao.			
9. Mislim da su pravila u našem odjeljenju pravedna.			
10. Neka djeca u mom odeljenju nazivaju druge ružnim imenima.			
11. Ponekad sam izložen/a nasilnom ponašanju na igralištu.			
12. Kad god se osjećam nesretno u školi, tu je neko od odraslih da me pazi.			
13. Kada se djeca u odjeljenju svađaju, nastavnik/nastavnica pravedno razriješi svađu.			
14. Mislim da postavljanje ciljeva za polugodište pomaže poboljšanju mog rada.			
15. Nekada mi nastavnik/nastavnica pomogne da izaberem šta da radim.			
16. Zadovoljan/zadovoljna sam kad dobro uradim zadatak.			
17. Kada imam domaći zadatak, obično mi je jasno šta treba da radim.			
18. Moj nastavnik/nastavnica voli da čuje šta radim kod kuće.			
19. Moja porodica misli da je ovo dobra škola.			
20. Ako ne dođem na časove, moj nastavnik/nastavnica me pita gdje sam bio/bila.			

Tri stvari koje najviše volim u mojoj školi su:

1 _____

2 _____

3 _____

Tri stvari koje ne volim u mojoj školi su:

1 _____

2 _____

3 _____

Hvala na pomoći!

V dio

Dodatna literatura

DEE (Disability Equality in Education) – Jednakost u obrazovanju za djecu ometenu u razvoju (Obuka za inkluziju) – www.csie.org.uk